

БОГОСЛОВСЬКО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРИ СВЯЩ. СИНОДІ
УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
НА ЕМІГРАЦІЇ

КОРОТКА ІСТОРІЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

ПІДРУЧНИК ДЛЯ ПРАВОСЛАВНИХ УЧНІВ
УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ШКІЛ

ШТУТГАРТ

1 9 4 8

БОГОСЛОВСЬКО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРИ СВЯЩ. СИНОДІ
УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
НА ЕМІГРАЦІЇ

К О Р О Т К А

ІСТОРІЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

ПІДРУЧНИК ДЛЯ ПРАВОСЛАВНИХ УЧНІВ
УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ШКІЛ

ШТУТГАРТ

1 9 4 8

Видано з благословення Свящ. Синоду Української Автокефальної Православної Церкви на еміграції (постан. з дня 7. 8 1947 р)

Herausgegeben mit Genehmigung der Publications Control Branch.

ICD - ÖMG Württemberg-Baden vom 23. Oktober 1947.
Gedruckt auf dem Papier der Stiftung des Ökumenischen Rates der Kirchen in Genf (Schweiz).
Auflage: 3000

П Е Р Е Д М О В А

З благословення Св. Синоду Української Автокефальної Православної Церкви на еміграції (протокол ч. 3 засідання IV сесії Св. Синоду від 23-го листопада 1946.), Богословсько-Науковий Інститут при Св. Синоді видає оцю „Коротку історію Православної Церкви“, як підручник для православних учнів українських народних шкіл.

З браку зараз інших підручників по церковній історії в українській мові для православних учнів, книжка ця часово може бути допоміжною і для других українських шкіл, як рівно ж корисною і поза школою для пізнання основних фактів з історії Православної Церкви Загальної, зокрема ж з історії Української Православної Церкви.

В основу першої частини („Загальна Церковна Історія“) покладена „Історія Православної Церкви“, — підручник для православних учнів, видання Св. Синоду Православної Автокефальної Церкви в Польщі; друга частина, — „Українська Православна Церква“, укладена цілком, майже, наново.

Як додаток, подано короткі відомості про існуючі нині автокефальні православні церкви.

Дирекція Богословсько-Наукового
Інституту УАПЦ на еміграції.

Мюнхен. Р.Б. 1947.

I. Загальна історія Церкви

1. ДУХ СВЯТИИ СХОДИТЬ НА АПОСТОЛІВ

(34 р. по Р. Христовім)

Після вознесення Господа Ісуса Христа на небо, Церква Його з Богоматір'ю і Апостолами складалась з 120-ти віруючих. Пам'ятаючи заповіт Господа — не відлучатись з Єрусалима, всі вони разом збирались в горниці одного дому на Сіоні і перебували в молитві, очікуючи, коли зійде на них обіцяний Дух Святий-Втішитель. На десятий день після вознесення Господнього, в єврейське свято П'ятидесятниці, що установлене на спомин Синайського законодавства, коли вони зібрались вранці для молитви, о 3-ій год. дня (о 9-ій рано згідно з нашим означенням часу), раптом почувся гук з неба, мов би од буйного вітру і наповнив весь дім, в якому знаходились Апостоли. Разом з тим з'явилися їм як би язики вогняні, і зійшли по одному на кожного з них. Всі Апостоли сповнились Святого Духа і почали говорити на різних мовах, яких перед тим не знали (Діян. 2, 1—4).

2. ПРОПОВІДЬ АПОСТОЛІВ В ЄРУСАЛІМІ.

Отримавши дари Святого Духа, Апостоли, згідно з наукою Господа (Лук. 24, 47), не криючись, сміло почали проповідувати в Єрусалимі розп'ятого і воскреслого Господа і побільшувати громаду віруючих в Христа. Того самого дня, коли зійшов Святий Дух, незвичайний шум привабив до дому, в якому знаходились Апостоли, багатько юдеїв і прозелитів*), що прибули з різних країв до Єрусалиму на свято. Слухаючи Апостолів, що проповідували на зрозумілій, рідній для кожного слухача мові, деякі з них подивлялися, інші ж глузували з Апостолів, кажучи, що вони напились вина. Тоді Апостол Петро звернувся до них з проповіддю, в якій пояснив, що чудо це — дар говорити на різних мовах — є виявлення дарів Святого Духа, про яке говорили пророки; що цього Св. Духа послав на них (Апостолів, від Бога

---

*) Прозелитами (захожими) звано поганців, що прийняли віру юдейську.

Отця дійсний Мессія, Христос Бог, що воскрес з мертвих. Проповідь Апостола зробила велике вражіння на слухачів. Цього дня хрестилось і навернулось до Христа коло трьох тисяч осіб (Діян. 2, 5-42).

Трохи згодом Апостоли Петро і Іоан йшли до храму Єрусалимського на молитву. Коло воріт храму сидів жебрак, кулявий з роду, і просив у них милостині. Петро сказав йому: „Срібла й золота немає в мене, але що маю — даю тобі в ім'я Ісуса Христа Назорея встань і ходи“. Кулявий встав на ноги і пішов разом з Апостолами до храму, славлячи Бога. Народ, що знав кулявого жебрака, коли побачив, як той ходить, зібрався до одного з притворів храму, який звався Соломоновим, і дивувався чудові спієнню його. Апостол Петро звернувся до народу з проповіддю, в якій, згадуючи стародавні пророцтва про Христа Мессію, пояснив, що це чудо доконав він іменем Ісуса Христа, якого Бог послав до них, юдеїв, але Якого вони забили; а Він воскрес з мертвих і є правдивим Сином Божим (Діян. 3). Чудо і смілива переконуюча проповідь зробили велике вражіння на народ, в наслідок чого коло п'яти тисяч осіб навернулось до Христа. навернення віруючих до Христа відбувалось на очах священників і сторожі храму, які, гніваючись на Апостолів за те, що навчають народ і проповідують воскресіння Христове, схопили їх і посадили, ніби злочинців, до в'язниці. На слідуючий день зібрались начальники храму і книжники, поставили Апостолів перед собою і запитали: „Якою силою і чийм ім'ям вони це робили?“ Апостол Петро, сповнившись Святого Духа, відважно відповів: „Іменем Ісуса Христа Назорея, Якого ви розп'яли, але Якого Бог воскресив з мертвих“. Члени Синедріона нічого не могли відповісти, бо і спієний стояв з ними. Не сміючи укарати Апостолів, вони наказали їм тільки в жалюму разі не говорити і не навчати про ім'я Ісуса Христа. Апостоли сказали їм, що було б несправедливим слухати їх більше, ніж Бога, і не говорити про те, що вони самі бачили і чули. Апостолів пострахали, і відпустили їх (Діян. 4, 1—22). Але Апостоли не переставали проповідувати Христа. Аби проповіді Апостолів дати більшу силу, Бог творив через них багацько чудес: народ виносив хворих на вулицю і клав їх на постелях і ліжках, щоб хоч тінь Петра, коли він проходив, впала на них. Багацько чоловіків і жінок прилучилось до Христа і число перших християн все збільшувалось.

3. ЖИТТЯ ПЕРШИХ ХРИСТИЯН

Велика благодать Божа перебувала над усіма віруючими в Христа. Братська любов лучила їх між собою, яко членів одної родини во Христі, найміцнішими вузлами: разом збирались вони на молитву і єдиними устами і серцем вихваляли Бога. Єднання їх між собою було настільки щирим, що багацько віруючих, як зазначає Книга Діянъ Апостольських, мали одно серце і одну душу; ніхто майна свого не вважав за своє, але все вони мали спільне: ті, що продавали свої землі й будинки, приносили гроші і віддавали Апостолам; кожний віруючий отримував те, в чому чув потребу, тому серед перших християн не було ані одного жебрака (Діян. 4, 32-34).

Один чоловік, на ім'я Ананія і жінка його Сапфіра, продали своє майно, і частину грошей утаїли від Апостолів. Ап. Петро, довідавшись про користолобство Ананії, в присутності всіх звернувся до нього кажучи: „Тя збрехав не перед людьми, а перед Богом.“ Після цих слів Апостола, Ананія і Сапфіра впали мертві. Жах охопив всіх, що довідались про гнів Божий на користолобців (Діян. 5, 1-11).

4. ПЕРЕСЛІДУВАННЯ З БОКУ СИНЕДРІОНА

Навернення юдеїв до Христа цілими тисячами, з'єднання їх в одну громаду і постійна проповідь Апостолів про розп'ятого і воскреслого Христа—все це примусило членів Синедріона вжити рішучих заходів, щоб затримати широке розповсюдження християнства. Вони схопили Апостолів і замкнули їх у в'язниці: але ангел Господній вночі випровадив їх відти, і на другий день Апостоли знову почали проповідувати в храмі. Тоді знов схопили їх і привели на суд до Синедріона. Апостоли й на суді сміливо проповідували Христа. Члени Синедріона мали замір забити їх; але проти цього повстав один фарисейський учитель віри, на ім'я Гамалііл. „Якщо,—говорив він до Синедріона,—ця справа тільки людська, то вона сама розпадеться; а якщо вона від Бога, ніхто не може зруйнувати її“. Судді відпустили Апостолів і тільки, укаравши їх, заборонили їм оповідати про ім'я Христове. Апостоли вийшли з Синедріона і тішились, що за ім'я Господа сподобились прийняти зневагу. Не було того дня, щоб вони не навчали і не проповідували Ісуса Христа, і слово Боже росло, а кількість християн

все збільшувалась в Єрусалимі (Діян. 4, 12-48). Вороги Христові не переставали переслідувати Апостолів, і всіх віруючих в Христа, тому багатько віруючих мусліло залишити Єрусалим і розсіялись по різних краях.

5. ВБИВСТВО АРХИДИЯКОНА СТЕФАНА (37 Р.)

В часи піднятого проти християн переслідування з боку Синедріона прийняв мученицький вінець один з семи дяконів, Св. Стефан*. Сповнений віри і Св. Духа, він пильно проповідував Христа і творив багатько чудес. Деякі книжники почали з ним сперечатись про науку Христову і закон Мойсея, але не могли дорівняти його премудрости. Тоді вони намовили декого з юдеїв оскаржити його, що він кинув огиду на Мойсея і Бога і з цими фальшивими свідками привели його до Синедріону. Коли архиєрей запитав його: „Чи правда це?“ - Св. Стефан виголосив в обороні своєї науки велику промову, в якій оскаржував юдеїв, що вони недотримали закону Мойсея і вбили Мессію; ця промова привела членів Синедріона в страшну ярість. Стефан же, споглянувши на небо, побачив славу Божу і Ісуса, що стояв праворуч Бога, і сказав: „От, я бачу небеса відкриті і Сина Чоловічого, що стоїть праворуч Бога“. Тоді вороги його піднесли великий галас, почали затикати свої вуха, — потім кинулись на нього, вивели його за місто і били камінням. В той саме час Св. Стефан молився й говорив: „Господи Ісусе! Прийми духа мого“. Потім, схиливши коліна, голосно промовив: „Господи! не постав їм за вину гріха цього!“ Сказавши це, віддав духа. За свідка цього злочину був один юдей — юнак на ім'я Савл, що стеріг одежу вбивців Св. Стефана (Діян. 6-7)

6. ПРОПОВІДЬ ДИЯКОНА ФІЛИПА. ХРЕЩЕННЯ САМАРЯН І ЄВНУХА.

Переслідування християн, яке розпочав Синедріон, спричинилося до більшої слави імени Христового. Віруючі в Христа, що розійшлись з Єрусалима, розповсюджували науку Христову і по інших краях. Так один з семи дяконів, на ім'я Филип, прийшов до самарійського

*) Сім дяконів обрали Апостоли на поміч собі для догляду за справедливим розподілом заимог між вдовами і сиротами перших християн. Юдеї - елліністи [з грецьких країв] скаржились, що їх вдови отримують менші заимоги, ніж вдови юдеїз палестинських. Ці скарги і викликали обрання семи дяконів [Діян. 6 1-7].

міста, проповідував його мешканцям Христа і творив серед них багато чудес. Самаряни уважно слухали його проповіді і багатько з них хрестилось. Апостоли Петро і Іоан, почувши про навернення до Христа самарян, прийшли до них і через наложення рук звели на них Духа Святого *) (Діян. 8, 1-17).

З Самарії ангел Господній велів йти Филипові на дорогу, що провадить з Єрусалима до міста Гази. Він пішов і зустрів на ній одного євнуха, вельможу, хоронителя всіх скарбів етиопської цариці (на півн. сході Африки), що приїздив до Єрусалимського храму, щоб поклонитись Богові Ізраїлевому. Євнух був, видно, прозелитом. Филип, побачивши його, як він читав пророцтво Ісаї про страждання Ісуса Христа, пояснив це пророцтво і свідчив йому про Ісуса Христа. Євнух увірував в Христа і хрестився. Після цього ангел забрав Филипа, і він вмить зробився незримим для вельможі. Филип проповідував потім в Азоті і інших містах Палестини (Діян. 8, 26—40).

7. ХРЕЩЕННЯ КОРНИЛІЯ СОТНИКА

Апостол Петро, проповідуючи Христа юдеям, започаткував навернення до Христа поган. Одного разу, коли він був в місті Іопії і молився в домі Симона гарбаря, йому було таке видіння: з отвору в небі спускався на землю певний посуд, ніби велике полотно, прив'язане за чотири роги. В ньому були всякі звірі, гади і птахи. І був голос до нього: „Встань, Петре, заколи і їж“. Апостол Петро сказав: „Ні, Господи, я ніколи не їв нічого нечистого“. Тоді по-раз другий голос із неба сказав йому: „Що Бог очистив, того ти не уважай за нечисте“. Те саме сталось до трьох разів, і посуд піднісся вгору. Ледве скінчилось це видіння, як з'явилися перед Петром три мужі, котрих післав римський сотник Корнилій, аби запросили Апостола, щоб він прийшов до сотника в Кесарію (Палестинську).

Дух Святий сказав Петрові, щоб він йшов з ними без жадного вагання. Апостол зрозумів тоді, що значило видіння, а значило воно те, що погани, на погляд юдеїв, нечисті, можуть стати, з ласки Божої, як і юдеї, чистими і знайтись серед членів Церкви Христової.

---

*) Серед хрещених самарян був Симон-волхв, який просив у Апостолів продати йому за гроші силу зводити Св. Духа [Діян. 8, 18—25]. Відси гріх-симонія.

Корнилій був поганином, але чоловіком побожним і чесним, молився, як велів закон юдейський, і подавав милостиню, за що був в великій пошані серед юдеїв. Одного разу підчас молитви з'явився йому ангел Господній і сказав йому: „Молитви твої і милостині дійшли до Бога: отже пошли людей в Іонію, приклич Симона, що зветься Петром; він навчить тебе, як спастись тобі і цілому домові твоєму“. Корнилій післав трьох мужів кликати Петра. Вони прийшли до Петра саме тоді, коли він побачив чудесне видіння. Апостол Петро взяв з собою деяких юдеїв, що увірували, і пішов в дім Корнилія. Коли прийшов, почав проповідувати Ісуса Христа, Збавителя людей, і ще не скінчив проповіді, як Дух Святий зійшов на всіх поган, що слухали слова його: вони почали вихваляти Бога на різних мовах. Віруючі з юдеїв дивувались цій події. Тоді Петро сказав: „Хто може заборонити хреститись тим, що, як і ми, отримали Святого Духа?“ — І хрестив сім'ю Корнилія в ім'я Ісуса Христа. Про це довідались і інші Апостоли і християни. Всі вихвалали Бога і говорили: „Так видно і поганам Бог дав каяття для вічного життя“. (Діян. 10, 11, 1-18).

8. САВЛ НАВЕРТАЄТЬСЯ ДО ХРИСТА (37 Р.)

Вороги воскресшого Господа, довідавшись, що віра в Нього швидко розповсюджується і в інших краях і кількість віруючих побільшується, постановили розпочати переслідування їх і поза Єрусалимом. Завзятим гнобителем віруючих в Христа був юнак, на ім'я Савл, що походив від батьків-юдеїв, фари́сеїв з міста Тарса. Він злорадно співчував вбивству архи́диякона Сте́фана, а підчас переслідування, що підняли на учнів Господа в Єрусалимі, входив до домів віруючих в Христа, силою брав чоловіків і жінок і замикав їх до в'язниці. Почувши, що в місті Дамаску розповсюджується християнська віра, він випросив у первосвященників юдейських дозволу йти до того міста, щоб розшукувати віруючих в Христа і відсилати їх до Єрусалима. Коли він був близько Дамаска, раптом осяяло його світло з неба; він впав і почув голос, що говорив до нього: „Савле, Савле! пощо ти Мене гониш?“ Савл сказав: „Хто Ти, Господи?“ Господь сказав: „Я Ісус, Котрого ти гониш; трудно тобі йти проти рожна“ (себто даремно думаєш затримати справу розповсюдження віруючих і Мене, що відбувається Моєю Божественною силою). Савл з тремтінням в душі відповів: „Господи, що кажеш мені робити?“ Господь сказав йо-

му: „Йди до міста, і там тобі скажуть, що треба робити“. Савл встав з землі і нічого не бачив, хоч очі мав відкриті. Ті, що були з ним, попровадили його за руку і привели до Дамаска. Тут був один з 70 Апостолів, на ім'я Ананія, котрому Господь наказав йти до Савла, вказавши дім, в якому той знаходився. Побачивши Савла, він поклав на нього руки і сказав: „Брате Савле! Господь, що з'явився тобі по дорозі, послав мене, щоб ти прозрів і сповнився Св. Духа“. Зараз Савл прозрів і хрестився (Діян. 9, 1-19). Пізніше Савл з лютого гонителя християн став щирим проповідником і Апостолом Ісуса Христа, Сина Божого, з іменем Павла.

9. ЗАСНУВАННЯ ЦЕРКВИ В АНТІОХІЇ

Після того, як Апостол Петро навернув Корнелія і всю його родину, кількість віруючих в Христа з поган все збільшувалась. Скоро християнство розповсюдилось серед поган в столичному місті Сирії—Антіохії. Щоб зміцнити новохрещених в Св. Вірі, Апостоли післали з Єрусалима Варнаву, як переказують, одного з 70-ти учнів Христових, людину, що була знана з горливости до віри Христової. Варнава покликав собі на поміч наведеного недавно Савла. Цілий рік вони упорядковували Антіохійську Церкву, проповідували науку Христову серед поган і притягли багацько віруючих до Христа. Тут по раз перший почали віруючих в Христа звати християнами (Діян. 11, 19-26).

10. АПОСТОЛЬСЬКИЙ СОБОР В ЄРУСАЛІМІ (50 АБО 51 Р)

Вступ до церкви Христової поган викликав суперечку і незгоду між віруючими. Християни з юдеїв почали навчати, що погани, котрі вступають до Церкви Христової, для отримання спасіння обов'язково мусять наперед піддатись обрядові обрізання і виконувати закон Мойсея, а потім тільки можна їх хрестити; християни з поган, навпаки, вважали цю вимогу безпідставною і вчили, що при новому християнському законі обряди юдейського Мойсеєвого закону зовсім непотрібні. Ця незгода особливо дала себе відчутти в Церкві Антіохійській (в Сирії). Для вирішення спірного питання скликано було Собор з Апостолів і пресвітерів (священиків) Єрусалимської Церкви. На ньому були присутніми Апостоли: Петро, Савл, або інакше Павел, Варнава і предстоятель Єрусалимської Церкви—Яків, родич Господа по плоті, що проз-

вано його за ревне виконання закону і суворе життя Праведним. Після докладного обговорення цього питання, Собор постановив не покладати на християн з поган ярма обрядового закону Мойсея. Рішення Собора, що закінчувалось словами: „Ізволися Святому Духові і нам“ (Діян. 15, 1-34), було передано і до інших християнських церков.

11. ПРОПОВІДНИЦЬКІ ТРУДИ СВ. АПОСТОЛА ПАВЛА (45-58 Р. Р.)

Апостоли, згідно волі Господа — йти по всьому світі проповідувати євангелію всій тварі (Марк. 16,15), ревно трудились, проповідуючи Христа. Особливо гідні підкреслення проповідницькі труди Св. Апостола Павла, який відбув три великих подорожі з проповіддю Євангелії.

Перша велика подорож Ап. Павла для християнської проповіді тривала більш 4-х літ (45 — 49 р.р.). З Антіохії (Сирійської) він відправився разом з Ап. Варнавою на острів Кипр, рідяне місце Варнави. Потім відвідують вони деякі міста Малої Азії: Антіохію (Пісідійську), Іконію, Лістру і Дервію. В місті Патосі на острові Кипрі, Ап. Павел на вернув до Христа римського проконсула Сергія Павла, нав'язавши сліпоту на юдейського волхва, що хотів йому в цьому перешкодити. В Лістрі Ап. Павел сцілив кулявого з роду. Здивовані погани вважали Апостолів за богів: Павла — за Меркурія, а Варнаву — за Юпитера, і хотіли їм, яко богам, принести жертви. Юдеї, що прийшли з Антіохії, встигли узброїти поган проти проповідників Христових. Павла побили камінням і майже мертвого винесли з міста. Побувавши в Дервії. Апостоли відбули дорогу назад до Антіохії через ті самі міста, поминувши Кипр. В заснованих Церквах вони настановили пресвитерів (старших), доручивши їм правити Церквами і розповсюджувати св. віру (Діян. 13 і 14),

Після Апостольського Собора Ап. Павел відбув другу подорож з проповіддю (51-54 р.р.): Апостол відвідав спочатку Церкви, що заснував перед тим в Малій Азії, а потім, як велів Святий Дух, скерував свій шлях до Європи—Македонії і Греції. Тут він заснував Церкви: в Філіпах, Фесалониках (Солуні) і в славних грецьких містах — Афінах і Коринфі. В Афінах Ап. Павел виголосив в Арєопазі, перед зібранням учених, славетну промову, в котрій проповідував мешканцям Афин „невідомого“ *)

*) Ап. Павел знайшов в Афінах жертвник з написом на ньому: „Невідомому Богові“.

їм істинного Бога. Промова зробила велике вражіння на поган, і багато з них хрестилось, а серед них відомий член Аеропагу Діонісій Аеропагит, пізніше Св.Учитель Церкви Христової. В Коринфі Ап.Павел пробув більше року і заснував тут Церкву. Відси він відплив через Єфес до Єрусалиму, як припускають, на свято П'ятидесятниці. Співробітниками Ап.Павла в цій подорожі були: Сила, Лука і Тимофій; Варнави не було з Апостолами (Діян. 15, 35-41; 16-18)

Коло 54 року Ап.Павел з учнями Лукою, Титом і Тимофієм відбув третю подорож, що тривала коло 4 літ (54 — 58 р.р.). Більш як два роки він пробув в Єфесі і поставив тут єпископом свого співробітника Тимофія. Бідвідавши потім церкви, що він заснував в Македонії і Єладі (Греції), Апостол відплив назад до Палестини. На цьому закінчилась третя подорож „Апостола язиків“ (Діян. 19 — 20; 21,1 — 15).

В Єрусалимі Апостолові довелось багатько перетерпіти від ворожих до нього юдеїв. Спочатку його вкинули до в'язниці в Кесарії, де він пробув два роки, а відти його відправили на суд до Риму. Отримавши вільність, Ап.Павел знов вирушив з проповіддю. Відомо, що він заснував церкву на острові Криті, поставивши в ній єпископом Тита (Тит. 1,5). В 67 році, з наказу імпер. Нерона Апостола Павла покарали на смерть, відсікши, як римському громадянину, мечем голову.

12. ПРОПОВІДНИЦЬКІ ТРУДИ СВ. АПОСТОЛІВ: АНДРІЯ, ПЕТРА, ІОАНА, ЯКОВА ПРАВЕДНОГО

Св.Ап. Андрій прозваний Первозваним, проповідував Христа по містах Малої Азії, в Грузії, Абхазії, Скифії і взагалі по берегах Чорного моря. В Византії він висвятив на єпископа Стахія. Як переказують, він доходив до гір Київських, на котрих поставив Хреста і сказав своїм учням, що на цих горах засяє благодать Божа, велике місто буде тут збудоване і багатько Церков тут повстане. В місті Синопі Святий Апостол сильно постраждав за свою проповідь. Він прийняв мученицьку смерть в м. Патрах, в Ахайї; його розі'яли на хресті (коло 70 р.).

Св. Ап. Петро син Іони, з Вифсаїди Галилейської, який мав ім'я спочатку Симон, був братом Св. Апостола Андрія. Він спочатку проповідував Христа в Єрусалимі

і його околицях, а після Апостольського Собору був, як свідчать перекази, в Антіохії Сирійській. Потім для поширення віри Христової, переважно серед юдеїв, він обходив багатьох країв в Малій Азії. Був в Єгипті і тут висвятив на єпископа Александрійського свого співробітника Марка. В Римі він прийняв мученицьку смерть за панування Нерона. Вважаючи себе негідним того, щоб його розп'яли так, як Ісуса Христа, він упросив розп'яти його вниз головою (67 або 68 р.р.).

Св. Іоан Богослов був сином Галилейського рибаря Заведея і Соломії. Вконуючи заповіт Господа опікуватись Божою Матір'ю, він залишився в Єрусалимі до блаженної смерті її (48 р.) і разом з Ап. Петром ревно проповідував євангелію Христа в Єрусалимі і околицях. По смерті ж Божої Матері він проповідував в Малій Азії і обрав за місце свого перебування місто Єфес. Підчас переслідування християн за панування імператора Домиціана, його покликали до Риму. Тут хотіли його отруїти, але отрута не мала сили; вкинули його до котла з кип'ячою смолою, але він вийшов з нього цілий. Після цього відправили його на остров Патмос на заслання. Тут він отримав відкриття про останні часи Церкви Христової і світа, котре виложив в окремій книзі, що зветься „Апокаліпсис“. По смерті Домиціана Святий Іоан повернув до Єфесу і тут помер в похилих літах, за панування Траяна (в перших роках II віку). За високу євангельську науку про Бога-Слово його названо Богословом.

Св. Ап. Яків Праведний; родич Господа по плоті, один з 70-ти учеників, був предстоятелем-єпископом Єрусалимської Церкви. Через те, що він своєю наукою і святим життям багатьох з юдеїв і поган навернув до Христа, фарисеї вирішили погубити його. Вони зажадали, щоб Апостол в день Пасхи прилюдно зрікся віри в розп'ятого Христа. Але Яків Праведний урочисто визнав Христа Сином Божим. Апостола скинули з покрівлі храму, і він мало що не забився. Якийсь сукнар вдарив Якова тяжким вальком і забив його (63 р.).

Про проповідницькі труди решти Апостолів мало маємо відомостей; але що й вони багатьох потрудили для віри Христової, про це видно з слів Св. Апостола Павла, який про їх труди сказав: По всій землі пройшов

голос їх і до границь світа слова їх *) (Римл. 10,18).

В заложених Церквах для виконання таїнств і угрунтовання науки християнської Апостоли установляли єпископів, пресвітерів і дияконів. А щоб наука, яку вони проповідували, збереглась непохибно і незмінно, вони її виложили на письмі. Так чотири євангелісти: Матфей, Марк, Лука й Іоан написали чотири євангелії, в котрих описали історію земного життя і науку Ісуса Христа. Апостоли: Яків, Петро, Іоан, Юда і Павел написали 21 послання про науку Христа і засади християнського життя. Євангеліст Лука, крім євангелії, написав Діяння Св. Апостолів, а Св. євангеліст Іоан, крім євангелії і трьох послань, — Апокаліпсис. Таким чином, ми маємо від Св. Апостолів 27 книг Нового Заповіту.

13. ЗРУЙНУВАННЯ ЄРУСАЛИМА

(70 Р)

Суд Божий скоро сповнився над тим містом, в якому було засуджено на смерть Месію-Христа Спасителя, і в якому переслідувано Св. Апостолів. Юдеї самі прислужились до швидкого сповнення пророцтва Ісуса Христа про зруйнування Єрусалима. Випроваджені з терпіння насильствами і користолюбством римських прокураторів і спокушені чутками про близький прихід Месії-царя, що має звільнити їх від римського панування і зробити володарями всього світу, вони повстали проти римлян. Імператор Нерон наказав своєму полководцеві Веспасіянові утихомирити бунтівників. Веспасіян, завойовавши Галилею, приступив до Єрусалима. Ставши після смерті Нерона імператором, Веспасіян доручив своєму синові Титові взяти Єрусалим. Тит збудував навкруги Єрусалима стіну з 30-ма баштами; чим припинив для юдеїв, що знаходились в середині, всяку поміч ззовні і всяку можливість утечі їх з міста. В місті розпочалися страшні голод і хвороби; до 115 тисяч людей було викинуто за ворота міста. Нарешті, серед плачу, пожеж і самоубивств, римляни взяли Єрусалим, а храм спалили й зруйнували його так, що не залишилось від нього

---

*) Так згідно з переказом, Св. Фадей з 70 Апостолів, сціливши Авгаря, заснував Церкву Едеську, євангеліст Марк — Александрійську. Ап. Фома проповідував серед Парфян і персів, де він хрестив волхвів, що приходили поклонитись Немовляті Ісусов; Варфоломей — в Індії, куди приніс євангелію Св. Матвея; євангеліст Матфей — в Парфії і Етиопії, Ап. Симон Зилот — в Вавлоші. Яков Заведеїв — в Галії, Филип — у Греків і в Галаті.

камня на камені, а від міста залишилась тільки частина західньої стіни і три башти, як пам'ятники колишньої могутності міста. Підчас цілої облоги міста згинуло юдеїв до мільона і ста тисяч; 97 тисяч дісталось до полону: з них частину зіслали на тяжкі роботи до єгипетських рудників, інші згинули на видовищах від меча або від звірів, а інших знов продали до неволі. Юдеї страшили своє самотійне існування і розійшлись по різних краях. В 135 році юдеї знов повстали прот римлян. Здушивши повстання, імператор Адріян наказав пройти плугом по вулицях міста, і на руїнах Єрусалима збудував нове місто, котре найменував Єлією-Капетолиною; юдеям же під карою смерти було заборонено навіть наближатись до нього.

14. ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ХРИСТИЯН ПОГАНАМИ (Загальний огляд)

Юдеї, крім того, що самі ненавиділи і переслідували християн, ще підбивали проти них римських правителів — поган, виставляючи християн, яко людей небезпечних для спокою і процвітання Римської держави. Але й самі погани ненавиділи християн з багатьох причин. Віра християн в розп'ятого Господа Ісуса Христа, служба Божа в дусі і істині без храмів і жертв, їх надія на майбутню заплату в житті тогосвітньому, невідомому — все це видавалось для поган безглуздя, а самі християни — нечестивими безбожниками, що заслуговують на всяке призирство. Життя християн, хоч чисте і непорочне, але далеке від громадських розривок і втіх, викликало у поган підозріння проти християн і примушувало ставитись до них, як до ворогів держави і громади, що одночасно дратують їх богів, котрим християни відмовлялись приносити жертви. Християнство розповсюджувалось так швидко, що храми поган стояли пустою, а жертовне м'ясо не знаходило зовсім купців; прилюдне осоромлення християнами поганських богів, яскраві і переконуючі доводи їх нікчемности все це до найвищого ступіня злило поган. Грозпочались страшні переслідування християн поганами, що тривали два з половиною століття.

Першим гнобителем християн був римський імператор Нерон. Він для своєї божевільної приємности спалив половину Рима і оскаржив в підпаленні християн. Народ з дикою лютістю кинувся на християн, віддаючи їх

на страшні муки: християн без розбору силою брали, розпинали на хрестах, зашивали в звірячі шкури і кидали диким звірям на розшарпання; інших обмотували кляччям, обливали смолою, і вночі, замість походні, запалювали в садах імператора.

Наступні після Нерона переслідування, що відбувалися за панування імператорів: Доміціана, Траяна і його наступників, хоч також були тяжкі й страшні, але вони не розповсюджувались на всіх християн і обмежувались одним майже Римом, виявляючись то в народній лютости, то в переслідуваннях окремих одиниць з християн. За панування імператорів Декія, Валеріана і Діоклітіана було видано кілька наказів, що мали на меті рішуче знищення всіх християн. В 250 році Декій видав наказ, щоб всі християни без винятку справляли обряди римської поганської віри; в тій цілі вони мусіли прийти о назначеній годині до властей і принести жертву ідолам. Хто на це не хотів пристати, того замикали до в'язниці і віддавали на страшні муки. Роз'юшений натовп поган без перешкод діставався до домів християн, грабував їх майно і цілими юрбами провадив їх на смерть. Наступник Декія, Валеріан з такою ж самою лютістю продовжував переслідувати християн, особливо видатних. В 258 році він видав наказ, аби єпископам, пресвитерам і дияконам, а також сенатором і воїнам-християнам зняти голови.

Найлютіше переслідування, що досягло страшної запеклості, відбулось за часів Діоклітіана на протязі кількох літ, під кінець його панування. За намовою свого зятя, жорстокого Галерія, Діоклітіан видавав наказ за наказом, один лютіший від другого. Наказом 303 року він повелів всі християнські Церкви зруйнувати, святі книги спалити, всякі християнські зібрання заборонити, християн позбавити всіх громадянських прав і заслуг. Другим і третім наказами він повелів всіх духовних осіб замкнути до в'язниці; в'язнів, якщо відмовляться від принесення жертв поганським богам, віддавати на тяжкі муки. Нарешті по четвертому наказу, — всіх християн без різниці карати смертю, коли вони відмовляться принести жертву богам. І полилась потоками кров по цілій державі. Що ж торкається самих мук, що їх переносили християни, то один церковний письменник писав: „Якби я мав сто уст, якби в мене були залізні груди, то й тоді я не міг би перелічити всіх злодійств і кар, котрими карали невинних і

лагідних наслідувачів Христової віри“. Християни позбавили урядів і маєтків, замикали до в'язниць; висилали на заслання до відlegлих країв, відривали дітей від батьків і батьків від дітей і віддавали на жорстокі муки: їх били батогами, розривали тіло залізними гаками, одягали в звірячі шкури і нацьковували собак, обливали розтопленим оловом, віддавали на пожертя диким звірям, розпинали на хрестах, часто головою вниз, відрізували ніс і вуха, виривали язики, видовбували очі, варили в казанах, вкидали до кип'ячої оливи, палили на повільному вогні, жарили на залізних кратах, палили на вогнищах, топили в водах і стинали голови мечами, —коротко кажучи, проти них було вжито все те, ганебне і нелюдське, що тільки могла вигадати злоба людська. І серед всіх цих мук не чути було з уст християн-страдників жадних прокльонів ані гніву до своїх мучителів. Цілковито віддаючи себе волі Божій, мовчки, з хресним знаменем, а іноді з похвалою до Бога, йшли вони на смерть; героїчну відвагу виявляли не тільки батьки й матері, але й слабі дівчата і малі діти. Оповідать, що привели на суд до начальника (за Діоклітіяна) християнського хлопця на ім'я Іларіон. Гнобитель, маючи намір його налякати, закричав: „Я відріжу твоє довге волосся, твій ніс і твої вуха!“ „Роби, що хочеш, — я християнин“, — сказав хлопець. Коли ж оголошено було на нього присуд смерти, він відповів: „Слава Богу!“.

Таким чином згідно з обітницею Спасителя, ворота пекельні не подолали Церкви Христової; християнство розповсюджувалось і зміцнювалось все більше і більше. Кров християн була ніби насінням для нових християн; і багатько з поган, що мучили християн, бачучи, як вони з надзвичайною покорою і лагідністю зносили катування і смерть за віру Христову, як вони молились за мучителів, а також часто будучи свідками чудесного скілення розшарпаних членів тіла, —навертались до Христа і часто самі приймали мученицький вінець за Христа. †

СВ. МУЖІ АПОСТОЛЬСЬКІ І СВ. МУЧЕНИКИ І МУЧЕНИЦІ, ЩО ПОТЕРПІЛИ ЗА ВІРУ ХРИСТОВУ ПІД ЧАС ПЕРЕСЛІДУВАНЬ

Св. Мужів, що отримали науку християнську безпосередньо від Апостолів, церковна історія зве Мужами Апостольськими. До них належать: Св. Варнава, Кли-

мент Римський, Ігнатій Богоносець, Полікарп Смирнський, Кипріян Карфагенський і інші.

15. СВ. КЛИМЕНТ ЄПИСКОП РИМСЬКИЙ

Св. Климент народився в Римі і походив з багатой і славної родини, що належала до роду імператора. Двадцять чотири роки минуло Климентові, коли він перше почув про Христа і побажав ближче пізнати його науку. Першу науку істинної віри і Св. хрещення він отримав від Апостолів Петра і Варнави. Від того часу Климент став невідлучним супутником Ап. Петра і отримав від нього висвячення на єпископа римського. Часті випадки навернення на християнство, під впливом проповіді св. єпископа, найславніших громадян Риму, збудили гнів Траяна: Климента зіслано було до Херсонесу Таврійського. Св. Муж Апостольський і тут не переставав проповідувати Христа. Тоді з наказу Траяна, його утопили в Чорному морі (в самому початку II в.). Пам'ятником його діяльності на користь Церкви залишилось його послання до Коринфян.

Через дев'ять віків св. останки Климента в чудесний спосіб були відшукані просвітителями слов'ян Кирилом і Мефодієм. Пам'ять Св. Климента Св. Церква святкує 25 листопада.

16. СВ. ІГНАТІЙ БОГОНОСЕЦЬ, ЄП. АНТІОХІСЬКИЙ

Коло 70 р. Ап. Іоан Богослов висвятив Св. Ігнатія єпископом Антіохійської Церкви (в Сирії). Ігнатій керував Церквою більш 30 років, розповсюджуючи віру серед поган і потішаючи християн підчас переслідувань. Імператорові Траянові, в час побуту його в 107 році в Антіохії, було донесено, що єп. Ігнатій не дозволив християнам брати участь в зустрічі імператора. Розгніваний Траян наказав допитати єпископа. Св. Ігнатій на допиті назвав себе Богоносцем. „Хто то є богоносець?“ — запитав Траян. „Той, хто носить Христа в серці своєму“, — відповів Св. Ігнатій. Траян велів зв'язати єпископа і відправити до Риму на смерть. Тут в одно з поганських свят Св. Ігнатія було кинуте в цирку на пожертя звірям. З ім'ям Христа на устах вийшов Святитель на арену і, звернувшись до народу, між іншим, сказав: „Я — пшениця Божа, а зуби звірів будуть мене молоти, щоб стати для Бога чистим хлібом“. Тільки що він вимовив ці слова, як льви кинулись на нього і розшарпали

тіло Святителя (107 р.). Від Св. Ігнатія залишилось сім пастирських листів. Пам'ять Священномученика святкується 20 грудня, а перенесення св. мощей його до Риму—29 січня.

17 СВ. ПОЛІКАРП ЄП. СМІРНСЬКИЙ

Св. Полікарп, як і Ігнатій Богоносець, був учнем Ап. Іоана Богослова і, як переказують, цей останній висвятив його на єпископа до м. Смирни (в Малій Азії). Полікарп керував церквою понад 40 літ і пережив кілька переслідувань. За панування Марка Аврелія підбурений поганський натовп зажадав смерти єпископа. За порадою приятелів, єпископ віддалився з міста до одного села. Коли ж гонителі відшукали його, він вийшов до них і відважно визнав свою віру. Проконсул римський радив єпископові пожаліти свою старість і обіцяв відпустити, якщо він виголосить хулу на Христа. Престарий Святитель відповів; „86 літ я служу Господеві моєму і бачив від нього тільки добре: чи можу ганити Царя мого і Спасителя“? На домагання юрби, тіло святого мученика було спалено на огнищі (коло 169 року). З багатьох листів Св. Полікарпа зберіглось до нашого часу його послання до Филипійців. Пам'ять Св. Полікарпа святкується 23 лютого.

18 СВ. КИПРІАН, ЄП. КАРФАГЕНСЬКИЙ

Святий мученик Кипріян не належить до числа Мужів Апостольських, він потерпів за віру пізніше, в половині III в. Кипріян походить з Карфагену в Афріці. Син сенатора, вчений ритор, Кипріян до 40 літ був поганином і вживав розкошів і всіх приємностей світського життя. Але пізнавши правдиву віру від пресвітера Цецилія, він цілковито змінився: роздав майже все своє майно бідним і розпочав подвиг в пості і молитві. Через два роки після хрещення, Кипріяна поставлено пресвітером, а потім і єпископом Карфагенської Церкви (коло 248 р.) В святительському сані Кипріян багацько попрацював над поправою звичаїв клира і парафіян. Підчас гонення Валеріяна, Кипріяна було вислано до одного з міст пекучої афріканської пустині. Єпископ і відси, однак, знаходив можливим керувати Церквою. Нарешті, в 258 році Кипріяна забрали до Карфагену і тут усікли мечем. Оповідають, що Святитель велів дати винуватцеві карі 25 монет, пробачаючи в той спосіб його

Гріх, що творив по несвідомости. Від Св. Кипріяна залишилось багацько творів і листів, але особливо відомим є його твір „Про єдність Церкви“, написаний з приводу появи розколу в Римі. Пам'ять Св. Кипріяна святкується 31 серпня.

19 СВ. МУЧЕНИЦІ ВІРА, НАДІЯ І ЛЮБОВ І МАТІР ІХ СОФІЯ

В першій половині II віку, за панування Адріана, постраждали в Римі Св. Софія і три дочки її: Віра, Надія і Любов, з котрих старшій—Вірі було двадцять літ, а молодшій—Любові дев'ять. Залишившись вдовою, Св. Софія провадила побожне життя і в побожності виховала своїх дочок. В Римі багацько людей знало про християнські добродійства цієї родини. Імператор Адріан викликав їх на суд. „Настав час, коли ви будете вінчатись мученицьким вінцем з любим Женихом своїм і разом з Ним увійдете до пресвітлих горниць Його“,—так говорила мати своїм дітям перед смертю. На очах матері одсікли голови всім трьом дочкам. Св. Софію царь залишив живою, щоб вона мучилась втратою дітей. Мати поховала тіла дочок мучениць, і скоро, від терпіння по втрачених дітях, померла сама (коло 137 р.). Пам'ять їх—17 вересня.

20 СВ. ЮРІЙ ПОБІДОНОСЕЦЬ І СВ. ЦАРИЦЯ ОЛЕКСАНДРА

Св. Юрій походив з Каппадокії. Його батьки були християнами. Вступивши до військової служби, Св. Юрій звернув на себе увагу своєю надзвичайною красою і відвагою і скоро став начальником тисячі в римському війську. Коли за Діоклітіяна розпочалось переслідування християн, Св. Юрій з власної волі з'явився до імператора і почав йому докоряти за безправне катування християн. Розгніваний імператор наказав Св. Юрія взяти на муки, щоб примусити його відріктися від Христа. Його посадили до в'язниці, забили ноги в колодки, а на груди навалили тяжкий камінь. На другий день його прив'язали до колеса, котре вертілось над гострими гвіздками, а цими гвіздками шарпали тіло мученика. Але по молитві Великомученика, Господь послав йому сцілення і рани на його тілі швидко загоювалися. Діоклітіян, приписуючи це чарівництву, наказав відомому тоді чарівникові Афанасієві приготувати отруту для Св. Юрія.

Але й отрута не принесла жадної шкоди мученикові; це зробило таке вражіння на чарівника Афанасія, що він сам увірував в Христа і за це покараний смертю з наказу імператора. Страдальця Св. Юрія знову посадили до в'язниці, де він спіляв і доконав багацько чудес. Навіть жінка гонителя Діоклітіяна, цариця Олександра, коли виділа чудеса мученика, почала докоряти чоловікові за його жорстокість, а потім і сама увірвала в Христа. Цар засудив її разом зо Св. Юрієм. Але цариця Олександра, по волі Божій, не дожила до скарання: вона тихо віддала Богу душу, коли йшла на місце страчення. Св. Юрій перед смертю явив нове чудо: коли він увійшов до храму Аполона, то перехрестився, після чого всі ідоли попадали на землю. Тоді імператор, на домагання жреців, наказав відсікти Св. Юрію голову (в 303 р.). Таким чином вояка царя земного показав себе Побідоносним воякою Царя небесного, через що й отримав назву «Побідоносця». Пам'ять Св. Юрія і Св. цариці Олександри святкується 23 квітня.

21 СВ. ВЕЛИКОМУЧЕНИЦЯ ВАРВАРА

Св. Варвара походила з фивкійського міста Іліополя і була дочкою багатих і славних батьків. Мати її померла рано. Батько, на ім'я Діоскор, був поганином і хотів виховати єдиначку в поганстві. Він збудував окрему башту і поселив там дочку з одною учителькою і кількома невольницями. В житті Св. Варвари (4 грудня) знаходимо слідуєче оповідання: одного разу, любуючись чудовою природою з вікна своєї башти, Свята Варвара запитала у своєї учительки: „Хто створив все це?“ „Наші боги“,—відповіла учителька. Ця відповідь не задовольнила Св. Варвари. Вона зрозуміла, що боги, які самі зроблені руками людей, не могли створити такого чудового світу. Розмишляючи на самоті, вона сама напала на думку про Одного Творця світу. Скоро вона прийняла Св. Хрещення і безбоязно оголосила себе християнкою. Розгніваний Діоскор віддав дочку на жорстокі муки і наказав відвести її до правителя Мартиана. Правитель то ласкою, то погрозою пробував переконати Св. Варвару зректись Христа, але даремно. Св. Варвара була непохитною. Мартиян велів бити її воловими жилами і потім, ледве живу, замкнув до в'язниці. На другий день сам Діоскор відрубав голову (306 р.). Св. мощі Варвари потім спочивали в Києві.

22. СВ. ВЕЛИКОМУЧЕНИЦЯ КАТЕРИНА

Св. Катерина постраждала на самому початку IV віку. Вона походила з царського роду в Александрії і відрізнялась красою і розумом. Багато князів хотіло з нею оженитись, але Катерина відмовляла женихам говорила, що вийде заміж за такого юнака, який дорівнював би їй красою та розумом. Житіє Св. Великомучениці (24 листопада) оповідає, як один пустельник-старець сказав Катерині, що він знає такого юнака, у якого немає батька земного, і який народився від Пресвятої Матері—Діви. Цей старець дав Катерині образ Пресвятої Діви з Божественним Немовлям на руках. Одного разу Катерина побачила сон: Пресвята Діва взяла її за праву руку, а Немовля наділо їй чудовий перстень і сказало: „Не знай жениха земного“. Катерина увірувала в Небесного Жениха—Христа і прийняла від старця Св. Хрещення. Саме тоді прибув до Александрії імператор Максимин. Підчас одного поганського свята Катерина стала перед царем і в храмі прилюдно почала докоряти йому, що він тримається ідолів. Максимин наказав жорстоко укарати обличительку і посадив її до в'язниці. Жінка імператора, на ім'я Августа, багачко наслухалась про красу і розум Катерини і в таємниці від чоловіка відвідала її у в'язниці. Під впливом Катерини і цариці Августа разом з вельможею Порфирієм прийняла Св. Віру. Цариці і вельможі, з наказу царя, було відсічено Голову мечем, а слідуючого дня та сама доля спіткала й Св. Великомученицю Катерину.

23. КОНСТАНТИН ВЕЛИКИЙ (312—337).

Два з половиною віки тяглись страшні переслідування християн з боку поган. Коли ж на римський престол вступив імператор Константин Великий, тоді запанував спокій в Церкві Христовій, і віра християнська пододала поганство. Константин був спочатку поганином; але завдяки турботам і доглядові своєї матері Олени був підготовлений для прийняття християнства вже з молодечих часів. Коли розпочалась війна проти західнього кесаря Максентія, ворога християн, що присвоїв владу над Італією і Афрікою*), Константин просив о помічі Бога християнського. Підчас походу, перед заходом

*) В цей час Римською імперією керували два імператори (на сході і заході) і крім того два кесарі.

сонця, він і його військо побачили на небі знак хреста, що складався з зірок, і коло нього напис з літерами, що складались так же з зірок: „Цим переможеш!“ Слідуючої ночі з'явився йому уві сні Сам Господь Ісус Христос з хрестом в руці і запевнив його в Своїй допомозі, а також велів йому намалювати знак хреста на прапорах і щитах вояків. Константин зробив так, як йому було наказано, і під охороною хреста сміливо пішов на свого ворога Максентія, в 312 році переміг його і почав правити заходом сам. Після цього він поставив в Римі статую з хрестом в правій руці і видав два накази, котрі оголошували цілковиту свободу сповідань віри християнської і дозволяли вільний перехід з поганства на християнство. Минуло десять літ і Константин підбив під свою владу і східню частину Римської імперії, поклавши з Божою поміччю іншого ворога і гонителя християн, імператора східньої половини, свого зятя Ликинія. Ставши повновласним правителем цілої Римської імперії, він оголосив християнство релігією державною. Замість Риму обрав нову столицю Царгород або Константинополь. Християнство почало процвітати: божниці ідолюські було позамикано і нищено; на їх місце повстали храми Божі з великою красою; відібраний християнам і церквам маєток—повернено; запроваджувано школи для виховання дітей в дусі християнської віри; християни зітхнули вільно і зажили спокійним життям. Незадовго перед своєю смертю Константин Великий прийняв Св. Хрещення і віддав Богові душу в 337 році.

За панування Константина Великого, на побільшення слави Християнства, відшукано в Єрусалимі Святий Животворчий Хрест Господній. Мати Константина Великого, Св. цариця Олена, на бажання сина, в 336 році відбула подоріж до Палестини. Вона хотіла уцілувати хрест, на котрому був розп'ятий Христос Спаситель. По довгих шуканнях було знайдено місце, де переховувався Хрест Господній разом з двома іншими хрестами. З великих чудес, що доконав Господь через Хрест Свій (сцілив хвору, воскресив помершого), дознались, котрий з трьох був Хрест Христа. Єрусалимський Патріярх Макарій став на згір'ю і підніс перед зібраними вірними Животворчий Хрест. Християне, побачивши Св. Хрест, вклонились до землі і з побожністю промовляли: „Господи, помилуй!“ Св. Церква йменує царя Константина і матір його, царицю Олену рівними Апостолам і святкує їх пам'ять 21 травня.

24. ЮЛІАН ВІДСТУПНИК (361—363)

Після Константина Великого син його Констанцій дуже спричинився до торжества християнства над поганством. Але його наступник, племінник Константина, Юліан, не зважаючи на те, що був хрещений в віру християнську, підпав від молодечих літ під вплив учителів—поганів і волів приносити жертви поганським богам, а не служити Богові істинному. Вступивши на імператорський престол, він урочисто зрікся християнства і наказав в цілій імперії відбудувати зруйновані поганські храми і відправляти в них ідолоські служби; а християн, що займали державні посади, позбавляти посад і на їх місце садовити поган. В війську, в котрому служило багато християн, зроблено було прапори з малюнками поганських ідолів; припаси, що продавались на базарах, кроплено було жертвовною поганською кров'ю. Християни, крім того, мусіли повернути поганам ті площі, де знаходились раніш поганські капища, при чому часто погани насильством відбирали власність християнських храмів. Щоб більше ще образити християнське почуття і насміятись з пророцтва Ісуса Христа про зруйнування Єрусалимського храму, він наказав юдеям відбудувати його і дав потрібні на це засоби. Але тут Господь Бог явив Свою могутність для осоромлення гонителя. Як свідчать стародавні письменники, ледве встигли розчистити місце і приготувати матер'ял до будови, великий трус з бурхливим вітром порозкидав каміння і позабивав багацько робітників. Коли знов розпочали роботи і почали копати рови для храму, а також класти фундаменти, то другий трус, сильніший від першого, навів на всіх жах: клубки вогню виривались з-під землі і палили робітників, порозсипались фундаменти, а знаряддя будівничі порозкидало бурею. Продовжувати працю стало неможливим і її припинено. Багацько юдеїв і поган увірували в Ісуса Христа і хрестилось. Розгніваний відступник постановив за всяку ціну знищити християн і піднести поганство, але з приводу війни з Персією, яка саме тоді повстала, гонитель відложив свій замір до кінця війни. Господь однак не хотів, щоб його замір дочекався сповнення. Підчас цієї війни Юліан був смертельно ранений стрілою. Але не утихомирився гордий відступник, тільки загорнувши в жменю згустілу кров, кинув нею вгору і сказав; „Переміг мене Ти, Галилеянин“, і з цими словами блонірства на ус-

25. ІСТОРІЯ ВСЕЛЕНСЬКИХ СОБОРІВ

Коли скінчилися переслідування з боку юдеїв і поган, Церква Христова мусіла розпочати боротьбу з ворогами, що з'явилися в ній самій. Це були еретики, що перекручували науку Христову і домішували до неї свою фальшиву науку. В боротьбі з цими ворогами Церква Христова, під проводом Духа Святого, в загальному зібранні єпископів і пресвітерів, по можливості з цілого світа християнського, урочисто виявляла неправду єресів і розколів, уґрунтувала стисло догмати віри християнської, а також засади церковного управління, служби Божої і християнського життя. Ці зібрання пастирів і учителів Християнської Церкви Кафоличної [Всесвітньої) носять назву Вселенських (Всесвітніх) Соборів. Було їх сім, а саме:

Перший—Никейський. Собор цей скликав імператор Константин Великий в 325 році в місті Нікеї і складався він з 318 єпископів. Всіх присутніх на Соборі разом з пресвітерами і дияконами було понад 2000 осіб. Собор скликано з приводу фальшивої науки Арія, пресвітера Церкви Александрійської, котрий твердив, що Син Божий сотворений в часі, не є одної істоти з Богом Отцем і не є правдивим Богом, рожденим в вічності від Бога Отця. Собор єпископів, серед котрих знаходився і Святитель Миколай Чудотворець, відкинув єресь Арія, відлучив його від Церкви і усталив стислу і закінчену науку про Бога Отця і Сина Божого, котру і донині сповідує Церква в перших семи членах Символа віри.

Другий—Константинопольський Собор був скликаний (в Константинополі чи Царгороді) з наказу імператора Феодосія Великого в 381 році, складався з 150 ти єпископів. Приводом до скликання Собора стала єресь Македонія, єпископа Константинопольського, котрий відкидав Божество Святого Духа, йменуючи його силою Божою, служебною і підлеглою Отцю і Сину. Собор єпископів, серед котрих був Св. Григорій Богослов, осудив цю єресь і усталив правдиву науку про Святого Духа, виложену в 8 члені символу віри: „І в Духа Святого Господа Животворящого“... Крім цього Собор включив до Символа віри слідуючі члени: 9-й-про Церкву; 10-й про хрещення; 11-й-про воскресення мертвих і 12-й-про жит-

тя прийдешнього віку. Таким чином, на цих двох Соборах уложено повний символ віри, котрий тримає і сповідує нині Православна Церква в тому вигляді, в якому його виложено на Соборах. Тому Символ віри має назву Нікейсько-Царгородського

Третій—Єфеський скликав імператор Феодосій II, в 431 році в м. Єфесі, з приводу єреси Несторія, архієпископа Константинопольського. В ньому взяло уділ 200 єпископів. Несторій нечестиво навчав про Пресвяту Діву Марію Богородицю і Господа нашого Ісуса Христа, що народився від Неї. Він учив, що від Діви Марії народилась звичайна людина Ісус, а потім на Нього зійшов Бог-Слово; що тіло Ісуса Христа, восприняте від Діви Марії, було тільки ніби храмом Божества. Таким чином, в Ісусі Христі єретик відрізняв дві окремих особи: Бога-Слово і чоловіка Ісуса, що народився від Марії, був розп'ятий, страждав і помер, тому єретик найменував Господа Ісуса Христа не Богом, а тільки Богоносцем, а Матір Його, Пресвяту Діву Марію не Богородицею, а Христородицею. Вселенський Собор, проклявши і єретика Несторія і його нечестиву науку, усталив православну науку віри, що в Ісусі Христі два єства: божеське і чоловічеське, сполучились незліянно, неподільно, незмінно від часу самого зародження, що Він є одночасно Бог і досконалий чоловік. Собор постановив визнавати в Ісусі Христі єдине Божественне Лице (Богочоловік), а Пресвяту Діву Марію ублажати дійсно Богородицею.

Крім окреслення православної науки про Богочоловіка Ісуса Христа і Його Пречисту Матір, Діву Богородицю, Собор цей заборонив укладати нові Символи віри, а також скорочувати або доповнювати Нікейсько—Царгородський Символ.

Четвертий—Халкидонський скликав імператор Маркіян в 451 році, в м. Халкидоні з приводу єреси Константинопольського архимандрита Євтихія. На ньому було 620 єпископів. Євтихій учив, що в Ісусі Христі два єства Божеське і чоловічеське змішалися і злилися в одному, що єство чоловічеське було цілковито похлонуто Божеством. Наслідувателі цієї єреси звуться монофізитами, себто тими, що визнають в Ісусі Христі одне єство-Божеське. Собор осудив цю єресь і постановив визнавати в Ісусі Христі два єства Божеське і чоловічеське сполученими незліянно, незмінно, неподільно, нерозлучно, через що і властивості кожного єства позостали

цілі: Ісус Христос є правдивим Богом, що передвічно рождається від Бога, і є правдивим чоловіком, що родився від Пресвятої Діви Богородиці, і тому звется Богочоловіком.

П'ятий—Константинопольський II-й був в 553 році. Він складався з 165-ти єпископів і скликаний був з наказу імператора Юстиніана проти монофізитів і творів, що містили в собі єресь Несторія. Собор затвердив постанови всіх попередніх Соборів, що торкались догматів християнської віри і виніс остаточний суд на несторіян і євтихіян, а також осудив твори трьох єпископів сирійської Церкви: Феодора Мопсуетського, Феодорита Кирського і Іви Єдеського, що містили науку, подібну до єресі Несторія.

Шостий—Константинопольський III-й в 680 році був за імператора Константина Погоната і складався з 170-ти єпископів. Скликання Собору було викликано єрессю монофелитів, які учили, що в Ісусі Христі, при двох ествах є одна воля і одно ділання Божеське і заперечували в Ньому волю і ділання чоловічеське. Собор постановив сповідати в Ісусі Христі два ества Божеське і чоловічеське і відповідно дві волі і два дійства, що сполучились в собі для спасіння роду людського.

В 692 році за імператора Юстиніана II, той самий Собор знов відкрив свої наради в тій самій залі імператорського палацу. Цей Собор зветься Пято-Шостим Трульським, бо на цьому Соборі доповнено було догматичні постанови V і VI Вселенських Соборів і знов була potwierджена наука про дві волі в Ісусі Христі. На цьому Соборі ухвалено було для керівництва в Церкві правила, знані під назвою Апостольських, а також правила Вселенських і Місцевих Соборів.

Сьомий—Никейський II-й був в 787-му році за цариці Ірини і складався з 367-ми єпископів. Собор цей скликано було з приводу єреси іконоборців, що відкидали шанування Св. ікон і переслідували тих, які шанували Святі ікони *). Собор осудив єресь іконоборчеську, привернув шанування Святих ікон і наказав вмішувати змальовання Святого Хреста, Господнього і ікони Господа Ісуса Христа, Пресв. Богородиці і Святих в церквах, на святих посудах і одежах, на стінах, і дошках, в домах і ставити

---

*) Єресь іконоборчеська виникла в першій чверті VIII віку, за імператора Льва Ісаврянина. В цей час в обороні шанування ікон відважно виступав Св. Іоанн Дамаскин.

на дорогах .**). Після цього Собора іконоборство ще кілька літ хвилювало Православну Церкву. Нарешті в 842-му році за часів імператриці Феодори на Помісному Константинопольському Соборі шанування ікон було знову стверджено і встановлено свято Православія, яке щорічно Церква святкує в першу неділю Великого посту, що зветься Неділею Православія.

СВ. ОТЦІ І УЧИТЕЛІ ЦЕРКВИ

Отцями Церкви зуть тих церковних письменників, що признані Церквою святыми. Учителями Церкви звичайно зуть видних церковних письменників, не узнаних через Церкву за Святих. В добі Вселенських Соборів і особливо в ІУ в. по Р. Хр. вславились Своїми творами і високим життям багато Св. Отців і Учителів Церкви, як на Сході, так і на Заході. Найбільш знаменитими були з Св. Отців і Учителів Східньої Церкви ІУ віку: Св. Афанасій Великий, Миколай Чудотворець, і Вселенські Святителі: Василій Великий, Григорій Богослов і Іоан Золотоустий. В VIII віці особливо вславився Св. Іоан Дамаскин. *Петро Дамаскин - великий учитель.*

26. СВ. АФАНАСІЙ ВЕЛИКИЙ, АРХИЄПИСКОП АЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ

Св. Афанасій Великий походив з Александрії, де й отримав освіту у відомій в своїм часі богословській школі. Ще в молодечих літах Афанасій звернув на себе увагу архієпископа Александра, який іменував його архидияконом. В цьому сані він брав участь в першому Вселенському Соборі і виступав проти Арія, як щирый оборонець Православія. Ставши, по смерті Александра, єпископом Александрійським, він 46 літ боровся проти аріянської єреси, що й після Собору ще довго непокоїла Св. Церкву. Аріяни ненавиділи Афанасія: він був єпископом тієї самої Церкви, з якої було вигнано Арія. П'ять раз Св. Афанасій був в заточенні, коло 20 літ довелось йому провести на засланні й у в'язниці. Але й підчас заточення Святитель

***) На цьому Соборі (і ще на двох Місцевих Соборах) доповнено було правила урядкування церковного, ухвалені для керування на Трульському Соборі. Правила ці зібрані в книзі, що зветься [по грецькій] Номоканон або Кормча книга, яка містить в собі церковні закони і правила, котрі служать аби ними керуватись при управлінні Церквою, як кормчий [стерник] кермує кораблем.

не залишив своєї пастви і посилав до неї утішні листи. Він залишив багацько творів, що містять оборону Православія, з яких особливо знані: „Чотири слова проти арія“. Св. Афанасій помер в похилих літах (373 р.), св. Церква його вшанувала найменуванням Великого. Пам'ять його — 2 травня.

27. СВ. МИКОЛАЙ, АРХИЄПИСКОП МИРЛИКІСЬКИЙ

Св. Миколай Чудотворець народився в м. Патарах. З молодих літ він відрізнявся особливим нахилом до подвигів побожності. Спостерігши великі здібності Св. Миколая, його дядько, єпископ патарський, іменував його пресвитером.

Обраний потім на єпископа мирського (м. Мирі в Лікії, звідси назва — мирлікійський), Св. Миколай невтомно піклувався про добро своєї пастви. Святитель і у високому сані відрізнявся особливою тихістю, смиренністю, лагідністю: двері його дому були завжди для всіх відкриті. Він багацько постраждав підчас переслідувань; за Диоклітіяна був замкнений до в'язниці. Переховалось оповідання, що на першому Вселенському Соборі, не стерпівши блонирських промов Арія, Святитель ударив його. Св. Миколай помер в похилих літах (343 р.). Св. мощі Святителя перенесено було в італійське місто Бар (в Апулії), де й досі знаходяться. Пам'ять Св. Миколая Чудотворця святкується 6 грудня, а перенесення Св. мощей — 9-го травня.

28. СВ. ВАСИЛІЙ ВЕЛИКИЙ, АРХИЄПИСКОП КЕСАРІСЬКИЙ

Св. Василій Великий народився в Кападокії, коло 330 року і походив від побожних батьків. Особливий вплив мала на нього мати Єммолія і бабка Мокрина. Він отримав велику освіту в Афінах разом з своїм приятелем Григорієм Богословом. Повернувши до свого краю, Василій прийняв Св. Хрещення *) і відвідав пустелі Сирії, Месопотамії, Палестини і Єгипту. Йому подобалось пустельне чернецьке життя; і в одному одлюдному місці він заснував монастир, де й подвизався разом з другом з молодечих літ Григорієм Богословом. Кесарійський єпископ Євсевій викликав Василія з

*) Згідно з тодішнім звичаєм хрещення приймали вже дорослими.

пустелі і іменував його пресвитором, а в 371 році, по смерті Євсевія, Св. Василій заняв кесарійську катедру. Весь час своєї святительської служби Василій Великий провадив боротьбу з аріянами, яких взяв під свою оборону імператор Валент. Валент кілька разів пробував нахилити його на аріянство, але жадні намови, а навіть погрози не могли захитати переконань Василія. „Вигнання я не боюсь, — сказав він одного разу імператорському префектові Модестові, — бо земля не моя, а Божа; навіть смерти не боюсь, бо вона скоріше запровадить мене до Бога“. Постійні труди, а також змагання з аріянами виснажили дощенту силу Св. Василія, і на 50 році життя він помер (379 р.). Церква вшанувала його, так само як і Афанасія, найменуванням Великого. Твори Василія Великого дуже численні. Найбільш знані його „Бесіди на Шестоднев“ (про створення світу). Крім того, Св. Василій залишив нам чин літургії. Пам'ять Св. Василія 1 січня.

29. СВ. ГРИГОРІЙ БОГОСЛОВ

Св. Григорій був найближчим і вірним приятелем Св. Василія Великого. Він народився коло 329 р. в містечку недалеко від м. Назіанза, Кападокійської області. Св. Григорій отримав добру освіту, спочатку в Неокесарії (в Понті, на південь від Чорного моря), потім в Александрії і нарешті в Афінах. По скінченню освіти, він прийняв Св. Хрещення і деякий час жив в пустелі разом з Василієм Великим. Батько Св. Григорія, Григорій, єп. Назіанський *), висвятив сина на пресвитера, а св. Василія — на єпископа невеличкого кападокійського міста Сасима. Св. Григорій не поїхав до Сасима, а кілька літ прожив на самоті (в Селевкії Ісаврійській, на півдні малої Азії). В 379 році православні єпископи і миряни викликали його, щоб він заняв єпископську катедру в Константинополі. Святитель прибув в столицю саме в той час, коли там панували аріяни: в їх руках були всі храми міста. Григорій Богослов пильно взявся за осудження аріянства і повернення православія. В 381 році, за його намовою, імператор Феодосій скликав в Константинополі другий Вселенський Собор, в якому взяв участь також і Св.

---

*) Слід відрізнити: Св. Григорій Богослов, архиеп. Константинопольський, Св. Григорій, єп. Ніський, рідний брат Василія Великого; Григорій, єп. Назіанський, батько Св. Григорія Богослова.

Григорій. Але на цьому Соборі він відмовився од Константинопольської катедри **) і замешкав в своєму рідному краю на самоті. Він ходив босий, в старій одежі, спав на голій землі, відживлявся самим хлібом і наложив на себе зарік мовчання. В 390 році, на 62 році життя, він тихо віддав Богу душу. Пам'ять його 25 січня. Св. Григорій написав багацько чудових казань. Особливо знані його „П'ять слів про Богословіє“, за що й отримав назву Богослова.

30. СВ. ІОАН ЗОЛОТОУСТ, АРХИЄПІСКОП КОНСТАНТИНОПОЛЬСЬКИЙ

Св. Іоан народився коло 347 року в Антиохії (Сирійській) від шляхетних і багатих батьків. Вихований, своєю матір'ю Анфусою, він отримав високу освіту в, відомій антиохійській школі. Перед ним відкрились широкі можливості, але він, прийнявши Св. Хрещення, віддався в пустело, де шість років провів в подвигах. Повернувши відти, він займав посади спочатку читця потім диякона і нарешті пресвитера. В цьому сані він 12 літ проповідував в Антиохійській Церкві і за своє красномовство отримав назву Золотоустого. Особливо став він славним по виголошенню двох казань з приводу бунту антиохійської юрби, яка звалила в місті імператорські статуї (388 р.). З кінцем ІУ в. Св. Іоан заняв Константинопольську катедру. Тут він почав впроваджувати суворі засади для духовенства, а нарід почав обвинувачувати в розкоші і нецелісності. Багацько було незадоволених з цієї діяльності Святителя. Серед незадоволених була і імператриця Євдоксія, жінка імператора Аркадія. Вона притягла на свій бік кількох єпископів, які з себе утворили Собор (в містечку Дуб, коло Константинополя) і засудили Золотоустого на вигнання. Зрештою, кара ця не була впроваджена в життя. Скоро Золотоуст виступив проти Євдоксії, за що й був одправлений на заслання. По дорозі на заслання в місті Пітій або Піціунт, (в теперешній Абхазії), Святитель заслаб і віддав Богу душу в місті Команах (407 р.). Від Св. Золотоустого залишилось до 800 бесід і казань, а також багацько толковань на книги Святого Письма. Він залишив також літургію,

---

**) Тільки на цьому соборі відбулось затвердження Св. Григорія в сані архієпископа Константинопольського. Знайшлись одначе вороги, які вважали обрання Св. Григорія за не правне. Не бажаючи викликати заколоту в Церкві, Григорій Богослов добровільно зрікся катедри.

котру відправляють майже на протязі цілого року.
Пам'ять Святителя 13 листопада.

31 СВ. ІОАН ДАМАСКИН

В VIII столітті, підчас іконоборчих заколотів, особливо вславився на сході Св. Дамаскин. Він народився в 680 році в Дамаску. Араб-християнин, він завдяки своїм видатним здібностям, зайняв поважне становище першого міністра у каліфа (правителя) Дамаського. Саме тоді грецький імператор Лев Ісаврянин жорстоко переслідував християн за шанування св. ікон. Щоб оборонити Православіє, Св. Іоан розсилав по цілому Сході листи, в котрих осуджував іконоборців. Влада імператора була безсильною перед грізними обвинуваченнями Дамаскина, бо Дамаск знаходився під владою мусульман. Тоді імператор-іконоборець наказав писареві уложити підроблений лист від імени Іоана, в котрому говорилося, що нібито Св. Іоан пропонує зрадити каліфа і віддати Дамаск під владу грецького імператора. Каліф, отримавши підроблений лист, повірив наклепові. Житіє Іоана оповідає, що розгніваний каліф велів відрубати Іоанові праву руку, але по молитві Св. Іоана до Цариці Небесної, рука його чудесним способом скілилась. Хоч--каліф і почав відноситися до Іоана з попереднім довір'ям, одначе Іоан не побажав залишитись в Дамаску і віддалився до монастиря Св. Сави Освященого (коло Єрусалиму), де й закінчив своє життя в другій половині VIII віку (коло 760 р.). З багатьох творів Дамаскина найбільш відоме: „Джерело знання“, в котрому між іншим знаходиться „Точний виклад Православної Віри“; Св. Іоан положив спів на 8 гласів (октоїх), написав ірмоси на св. Пасху, на Різдво Христове і на інші великі свята, уложив догматики на честь Пресвятої Богородиці і, між іншим, задостойник „О Тобі радується“ в подяку Цариці Небесній за скілення. Пам'ять Св. Іоана Дамаскина 4 грудня. *) ✓ 90.

*) З отців і учителів Західної Церкви найбільш славні: Св. Амвросій, архиеп. Медіоланський (340 — 397 р. р.), Блаж. Августин, еп. Іпонський (454 — 490 р. р.), Блаж. Єроним Стридонський (330 — 420 рр) і Св. Григорій Великий або Двоєслов.

32. ХРИСТИЯНСЬКЕ ПОДВИЖНИЦТВО. ПОЧАТОК ЧЕРНЕЦТВА

Стисло виконуючи заповіт Спасителя:— „Будьте звершені, як Отець ваш небесний звершений єсть“ (Мф. V, 48), многі християни вже з самого початку Християнської Церкви прагнули до осягнення найвищої духової досконалости: одні добровільно відмовлялись від шлюбу, беручи на себе обітницю дівства, інші роздавали цілий свій маєток бідним і приймали обітницю убожества; інші знов постійно перебували в подвигах поста і молитви; деякі сполучували всі ці обітниці разом. Вже в I і II столітті були подвижники, яких звали аскетами. В перші два віки подвижництво було явищем випадковим; аскети не творили з себе окремого товариства з окресленими засадами життя, з особливим уставом. Але вже в III в. почасті під впливом страшних переслідувань Церкви Христової, почасті в наслідок підупадку суворости звичаїв і чистоти життя в християнському суспільстві — велика кількість аскетів почала віддалятися від світа і його спокус і селиться в горах і пустелях. Ці пустельники або отшельники звались у греків анахоретами, а місця їх самотини — скитами. Так повстало чернецтво, як особлива відміна християнського подвижництва. Чернецтво бере свій початок в другій половині III в. на сході, в Єгипті.

За основника чернецтва вважають Св. Антонія Великого.

32. СВ. АНТОНІИ ВЕЛИКИИ

Св. Антоній народився в 251 році, в Єгипті, в багатій християнській родині. Йому не було ще й 20 літ, коли він втратив батьків, і став наслідником їх багатства. В житті Св. Антонія знаходимо оповідання, як одного разу, йшов він у храм і по дорозі думав про апостолів, котрі все залишили і пішли за Христом. Входить він у храм і чує євангельські слова: „Якщо хочеш бути звершеним, йди, продай свій маєток і віддай бідним; і будеш мати скарб на небі, і йди у слід за Мною“ (Мф. XIX, 51). Слова ці вразили Антонія так, неначе б він чув їх особисто від Самого Господа. Роздавши більшу частину свого майна бідним і залишивши маленьку сестру свою на опіці добрих людей, він віддалився до пустелі, де пробув все своє життя (більш 80 літ) в пості, молитві і трудах. З часом до нього почали прибува-

ти інші подвижники, що теж бажали оселитись разом з ним. Антоній приймав їх. Одні з подвижників жили разом, інші знов розійшлись по сусідніх печерах і провадили життя отшельницьке. Св. Антоній керував їх життям, хоч і не надавав їм зовнішніх правил життя. Улаштувавши братію, Антоній Великий шукав для себе нової самотини. Але почитателі Святого скоро відкрили і цей притулок. Слава про його подвиги поширилась по цілому Єгипті. Він мав дар прозріння і чудотворіння; до нього звертались за порадою не тільки християни, але й погани. Імператор Константин Великий писав йому листа, в якому йменував його отцем і просив молитись за нього. Підчас гонення за часів Максимина, Св. Антоній приходив коло 311 року до Александрії, щоб піддати духа і потішити християн, що зносили переслідування. Підчас арійських заколотів Антоній, вже столітнім старцем, по-раз другий був в Александрії, щоб підтримати Св. Афанасія Великого в його боротьбі з єретиками. Св. Антоній помер в самотині в 356 році, на 105 році свого життя, і своїми подвигами заслужив назву Великого.

34. ПРЕПОДОБНИИ ПАХОМІИ ВЕЛИКИЙ

Св. Антоній заснував чернецтво пустельницьке, скитницьке. Але за його життя виникло чернецтво братське. Основником його вважають Преп. Пахомія. Він був родом з Фіваїди (країна сусідня з Єгиптом). Батьки його були погани. Преп. Пахомій, коли служив у війську, звернув увагу на побожне життя воєнків-християн і сам після цього постановив прийняти християнство і хреститись. Слава єгипетських пустельників зацікавила його чернецьким життям, і він сам почав провадити подвижницьке життя в фіваїдській пустелі під керівництвом одного старця. Потім на одному острові на річці Нилі він збудував монастир; але з огляду на те, що цей монастир не міг помістити всіх подвижників учнів преподобного, то він заснував ще кілька монастирів на березі Нила. В заснованих монастирях Св. Пахомій запровадив обов'язкові для всіх членів правила: однакову одежу, однакову і просту їжу, обов'язкову для всіх працю в монастирському господарстві. Найголовнішим правилом, яке Св. Пахомій провадив, була безкористливість ченців: всі вони працювали виключно для добра громади. Такі громади звалися кеновіями, або братськи-

ми монастирями. В свята ченці сходились до церкви, щоб вислужати літургію і причаститись Св. Таїн. *) Вже за життя Св. Пахомія громада ченців побільшилась до 7.000 осіб. Св. Пахомій віддав Богу душу коло 348 року і, подібно до Св. Антонія, отримав назву Великого.

Зі сходу чернецтво розповсюдилось в Палестині, Сирії, Каппадокії і інших краях сходу і заходу. *)

В Європі східне чернецтво особливо розвинулось на горі Афоні. Першим з мешканців пустелі, що подвизався на Афоні був Св. Петро. Печеру, в якій він перебував, показують ще й досі. Після нього Афонську гору почали заселювати інші численні подвижники. Перед I світовою війною на цій горі, що займає площу рівну 60 квадр. верст, знаходилось до 20 многолюдних монастирів і коло 800 скитів. Кількість ченців сягала 8 тисяч. В наслідок війни і зв'язаних з нею змін, кількість ченців на Афоні зменшилась.

35. ВИВИЩЕННЯ РИМСЬКИХ ЄПИСКОПІВ. ЗІРВАННЯ ЄДНОСТІ ЗАХІДНЬОЇ ЦЕРКВИ ЗІ СХІДНЬОЮ (1054 Р.)

Свята Церква, заснована Господом і його Апостолами, кілька віків творила єдине стадо Христове, сполучене одною наукою віри, священноначалієм і таїнствами. Хоч Римська імперія і була поділена на дві половини, на східню з головним містом Константинополем і західну з головним містом Римом, але цей поділ не ламав єдності і братерського співжиття між єпископами сходу і заходу. Єпископи керували Церквами, що знаходились в їх окрузі, не розповсюджували свого впливу на Церкви інших округ і не мали першенства влади один перед другим. Четвертий Вселенський Собор, в порядку першенства пошани, постановив, щоб Константинопольський єпископ вважався другим по Римському єпископові, тому що „град оний є новий Рим“. Так цей порядок церковний і не порушувався кілька віків. Бувала іноді незгідність в думках і сутички у східних Церков з західними з приводу деяких обрядів і каноничних церковних питань, але вони не мали великого значіння і не про-

---

*) Св. Пахомій сам не приймав гідности священства і інших не допускав до прийяття їх. Щоб служити літургію, в монастирях Пахомія закликали священників з сусідніх осель.

*) За основоположника і отця західнього чернецтва вважають Св. Венедикта Нурсийського, в Італії 458-543 рр., когрий заснував знаний пізніше Монте-Касинський монастир в Італії.

вадили до розділу їх між собою, в східних Церквах поминали ім'я Папи (так звались римські Патріярхи), а в західних поминали східних Патріярхів * *).

Заколоти, що викликали в грецькій імперії іконоборці, на чолі котрих стояли самі імператори, подали папам привід, аби зовсім відокремитись від влади грецьких імператорів. Папа Григорій III на Римському Соборі (732 р.) відлучив від Церкви всіх іконоборців і почав самовладно без порозуміння зі східним патріярхом, керувати римською країною, котра знаходилась під владою грецького імператора. Щоб зміцнити свою владу, він вступив в союз з королем франків. Наступники Григорія підтримували союз з королями франків, помазували їх на царство і покладали на них королівський вінець. Франкські королі за це дарили папам землі, що іноді були під владою грецьких імператорів. Влада пап почала зміцнюватись в державі, і вони до гідности римського первосвященника почали присвоювати собі владу світського правителя. Піднесши свою владу на заході, Римський папа, спираючись на те, що він є єпископом всесвітнього міста і займає катедру Апостола Петра, на його погляд, князя Апостолів, почав привласнювати собі право верховного суда над всім християнським світом і прагнути до підпорядкування собі східних Церков. Цей дух властолюбства і чванливости пап особливо виявив себе з приводу наставлення на Константинопольський патріярший престол Фотія (857 р) на місце Ігнатія, котрого неправно скинув і всадив до в'язниці імператор. Згідно зі стародавнім звичаєм, Фотій мусів сповістити про свій вступ на престол інших патріярхів, а в тому числі і папу. Фотій сповістив Миколая I, але властолюбивий папа відповів, що скинення Ігнатія і поставлення Фотія, мирянина*; відбулось без запитання і відома Римського єпископа, тому він не може на це пристати, одночасно папа скликав (863 р.) в Римі Собор, на котрому оголошено Фотія за скиненого і відрішеного. Скоро після цього папа виявив те саме властолюбство і чванливість у відношенні до Бол-

---

* *) Папа — з грецького значить отець. Раніш так звали і інших єпископів; навіть досі ця назва зберіглась в титулі патр. Александрийського.

*) Фотій займав посаду першого секретаря в державі. Він був ученою людиною і колись учив Константина філософа (Св. Рівноапостольного Кирила) словесности, філософії і інш. наук. Перед тим як його висвятили на єпископа, він на протязі кількох днів пройшов ступені чятця, диякона священника.

гарії, котру просвітили св. хрещенням грецькі проповідники, і котра підлягала Константинопольському патріярхові. Папа, за згодою болгарського князя Бориса, вигнав з Болгарії грецьких священників і заступив їх латинськими священниками, котрі почали впроваджувати між болгарами латинські порядки, скасовуючи порядки грецькі. Тоді Фотій написав і розіслав східним патріярхам окружний лист з запрошенням соборно розважити поведінку папи і його духовенства, і, скликавши в 867 році в Константинополі Собор, uznав папу негідним священого сану і оголосив на нього анатему. Ця незгода між двома патріярхами викликала заколот між православною Східньою і Римською Церквами. По смерті Фотія суперечка між Церквами затихла, але братського єднання між ними не було повернуто. А тимчасом Західня Церква на протязі кількох віків впроваджувала свої латинські помилки до науки віри, в обряди і кано-ни. Також вже з кінцем VI віку в Західних Церквах впроваджено фальшиву науку про походження Святого Духа і від Сина (Див. нижче). Східня Церква не тільки не приймала римсько-католицьких новин; але явно повстала проти них і осуджувала. Поділ Церков все більше доспівав, бракувало тільки урочистого узнання цього стану, але й воно скоро надійшло.

В половині XI віку, в 1054 році, грецький імператор-Константин Мономах, бажаючи повернути мир між Церк-вами, просив папу Льва IX прислати до Константино-поля послів, щоб розглянути питання впроваджен-ня Римською Церквою уживання підчас Причастя опріс-ноків замість квасного хліба. Посли від папи (легати) прибули. Коли відкрилось засідання в Софійському хра-мі, папські послы почали завзято боронити домагань і помилок Римської Церкви, і ставились до самого Кон-стантинопольського патріярха Михаїла Келлуарія з над-звичайною гордістю. Запеклість обох сторін дійшла до найвищого ступіня. Нарешті легати папські урочисто увійшли до Софійського собору і, з наказу папи, поло-жили на престолі Св. Софії буллу, або грамоту з прок-ляттям від папи; в ній містилась анатема проти ніби єретичних помилок греків і віддання їх геєні вогняній; потім легати вийшли з храму, сказавши, що отряхають порох від ніг своїх на Константинополь і на весь Схід. Цей грубий вчинок обурив і патріярха, і духовенство, і народ. Скликано було Собор, на котрому було кинуте прокляття на папських легатів, а буллу їх спалено. Ві

того часу у всіх Східних Церквах перестали поминати підчас служби Божої ім'я Римського патріярха нарівні з іншими патріярхами, — і Західня Церква остаточно втратила зв'язок з Церквою Вселенською.

36. ГОЛОВНІ ПОМИЛКИ ЗАХІДНЬОЇ ЦЕРКВИ

Головні помилки Західньої Римсько-Католицької Церкви полягають в слідуєчому: 1) В Символі Віри допущено до слів і в Духа Святого.. що від Отця ісходить, додаток: „і від Сина“; 2) папу католики узнають за наступника Ісуса Христа, головою Церкви і непомильним в справах віри, тому в Західній Католицькій Церкві, замість соборного устрою, який був в перших віках християнства і залишився в Православній Церкві, — утворився устрій монархічний, влада одного папи; 3) впроваджено індульгенції, себто послаблення гріхові і пристрастям і звільнення грішників від кари за гріхи не тільки в цьому житті, але й за гробом, з причини надмірних заслуг Святих*), якими ніби то може розпорядитись папа; 4) допускається чистилище, себто середнє місце між раєм і пеклом, в якому душі грішників, що не отримали відпущення гріхів в земному житті, очищаються в житті загробному; 5) впроваджено науку про непорочне зачаття Пресвятої Діви, її непричетність до первородного гріху**); 6) хрещення доконується переважно через обливання, а не через занурення; 7) миропомазання доконується тільки єпископами, і до того ж над старшими***), 8) таїнство Причастя доконується на опрісноках, а не на квасному хлібі; миряне причащаються тільки під одною постаттю хліба; 9) усталено піст в суботу, а в пости дозволяється їсти сир і яйця; 10) духовним особам заборонено женитись; 11) мирянам заборонено читати біблію. Крім того, підчас служби Божої, католики вживають органів; в костелах улаштовано спеціальні місця для сидіння: допускається одночасно відправлення месс (обідні), що відправляються попотом на різних престолах. Служба Божа відправляється тільки по-латині. Католицтво вважається пануючою релігією в Італії, Франції, Польщі, Австрії і Чехії.

37. ПОЯВЛЕННЯ ПРОТЕСТАНТСТВА

Помилки Римської Церкви звернули на себе увагу

* На погляд римо-католиків, святі довершили добрих діл більш, як їм треба було для їх спасіння.

** Ця помилка Західньої Церкви з'явилась недавно, за папи Пія IX. в 1854 році, грудня 8 дня.

*** 3-8 літ і пізніше.

-різняється від лютеранства. Як реформатор, виступив відомий проповідник в Цюрихові Ульрих Цвінглі. В 1522 учених на Заході і викликали нові суперечки і заколоти; з'явилися нові неправославні віри. До таких належить протестанство, котре вважається пануючою релігією в Німеччині, Англії і Швеції. Протестанство обов'язане своїм походженням в XVI в. Мартинові Лютерові, який був спочатку ченцем Августинського монастиря (в Ерфурті), а потім професором богословія в Віттенберзькому університеті. Лютер в 1517 році повстав проти індульгенцій, які в Німеччині продавались за гроші папою Львом X за посередництвом ченця Тецеля. Індульгенціями відпускались не тільки гріхи людини, що були доконані на землі, але грішники отримували звільнення від Божої карі за гріхи і в тогосвітньому житті; таким чином, індульгенції підривали значіння таїнства покаєння. Лютер на дверях надвірної церкви в Віттенберзі в 1517 році *) прибив 95 тез проти зловживань індульгенціями, за підставу яких послужила наука про скарбницю добрих вчинків святих і про чистилище, і викликав на диспут Тецеля. Тецель з свого боку написав на тезі відповіді, а студенти Віттенберзького університету спалили їх. Папа, бачучи, як розповсюджується наука Лютера, послав до нього послів з домаганням відмовитись від своєї науки і піддатись папі. Лютер не послухався. Тоді папа видав буллу, в якій наука Лютера була оголошена за єретицьку, а самому Лютерові було сказано, що як він на протязі 60 днів не піддасться папі, то буде відлучений від Церкви, як єретик. Лютер не тільки не відмовився від своєї науки, а ще постановив насміятись з самого папи. В 1520 році 10 грудня він прибив до Віттенберзьких воріт папську буллу і тут, в присутності багатьох докторів і студентів, урочисто спалив її. Успіхові реформації разом з Лютером багацько сприяв також Меланхтон, який уложив так зв. Аугсбурзьке визнання, в якому виложив догмати лютеранства. Таким чином, з'явилась нова лютеранська, або протестантська Церква, що відокремилась від Римської Церкви, але не згідна також і з Православною.

Майже одночасно з лютеранством, в Швейцарії була проголошена нова наука, що до деякої міри від-

---

*) З цього року рахують початок реформації себто перегворень церковних. Назва протестанства йде від протесту меншости проти вирішення імперського сейму в Шпейері, скликаного в 1520 році для здушення реформації.

році Цвінґлі й його прихильники відділились від свого єпископа, і прийняли окреме віросповідання, знає з назви реформатського. Пізніше громада цвінґліян сполучилась з прихильниками другого проповідника в Швайцарії Кальвіна. Прихильники Цвінґлі і Кальвіна почали зватися реформатами або кальвіністами. Нарешті, одночасно з лютеранами і реформатами повстало в Англії англіканське віросповідання, близьке до реформатського. Англіканці затримали з католицтва єпископальний устрій і тому зуться в Америці єпископальною Церквою.

В ХІХ ст. від Католицької Церкви відокремились старокатолики, що не визнають догмату про непомильність Римського папи.

38. ГОЛОВНІ ПОМІЛКИ ЛЮТЕРАН І РЕФОРМАТІВ

Лютерани 1) переняли помилку Римської Церкви про ісходження Святого Духа і від Сина; 2) не визнають науки Св. Церкви, що міститься в Священному Переданні, а визнають єдине джерело віри — Святе Письмо, від чого лютеранська віра зветься також євангелицькою); 3) Св. Таїнства не визнають провідниками благодаті, яка приносить чоловікові сили для побожного життя, а лише зовнішніми ознаками єднання з Христом, що нагадують лише про Христа і спасіння через Нього роду людського; замість 7 таїнств приймають тільки 2 таїнства, як установи Божественні: хрещення і причастя, причому в причасті відкидають перетворення Св. Дарів силою Духа Святого і учать, що хліб і вино стають Тілом і кров'ю Христовими в тій хвилі, коли вірні причащаються, по силі віри причасників; одночасно відкидають науку про Євхаристію, яко безкровну жертву за живих і померших; 4) не моляться Ангелам і Святим, не шанують св. образів і нетлінних мощей Святих; 5) не моляться за померших і не відправляють за них служби задушної, 6) не визнають установлених Православною Церквою постів і відкидають чернецтво; 7) визнають оправдання і спасіння чоловіка самою вірою в Христа без вияви віри в добрих вчинках і без діяльної участі чоловіка в справах свого спасіння; 8) відкидають преемство благодати священства від апостолів через єпископів, і тому в них нема священної ієрархії в Церкві. Протестанство, не маючи священної ієрархії, яка об'єднує вірних, поділилось далі в історії на безліч сект, незалежних одна від другої.

II. Українська Православна Церква

I. СВ. АПОСТОЛ АНДРІЙ НА КИЇВСЬКИХ ГОРАХ

Початки християнства на українських землях по-божне народне оповідання, записане в Київському початковому літопису (XII віку), зв'язує з часами апостольськими, а власне з проповіддю Христової віри на цих землях Апостола Андрія Первозваного. Св. Апостол Андрій, проповідуючи на побережжі Чорного моря, прийшов до Корсуня (грецьке місто в Криму) та тут довідався, що неподалеку знаходиться Дніпрове гирло. Дніпром же ішов тоді великий шлях до моря Варязького (Балтійського), звідкіля до варягів, а від них на південь Європи до Риму.

Бажаючи побувати в Римі, Апостол Андрій від Дніпрового гирла подорожував на човнах з учнями Дніпром угору. В дорозі довелось їм заночувати на березі під горою. Гори ці були ті самі, на яких потім побудовано було Київ. Вставши рано, Апостол показав ученикам на гори і сказав: „Чи бачите оці гори? Дивіться, бо на цих горах засяє благодать Божа, побудоване тут буде велике місто, і Бог поставить на них багато церков“. Після того Апостол зійшов на ті гори, благословив їх, помолився та поставив на одній з них хреста.

За цим глибокої старовини релігійним переказом, Українська Православна Церква вважає своїм Основоположником св. Апостола Андрія Первозваного. Пам'ять його святкується церквою 30 листопаду (ст. ст.). На одній з гір в Києві стоїть знаменитий собор Андрія Первозваного, побудований в кінці 18 віку.

2. СВ. БРАТИ КИРИЛ І МЕФОДІЙ—ПРОСВІТИТЕЛІ СЛОВ'ЯН

В історії ширення Христової віри посеред слов'янських народів, зокрема ж посеред народу українського, віковичною є пам'ять св. братів Кирила (до чернецтва—Константина) і Мефодія. Св. брати Кирил і Мефодій походили від багатих і славних батьків греків в м. Солуні в Македонії, де батько їх Лев займав високе урядове становище. Тут проживало багато болгарів, звідсіля знання болгарської слов'янської мови у св. братів. Обид.

ва брати одержали високу освіту, з них молодший, Константин, вчився навіть у придворній школі у Царгороді, разом з царським сином Михаїлом. Старший Мефодій служив у військовій службі, але після смерті батька покинув її та постригся у ченці, віддалившись до монастиря на горі Олимп. Константин, що здобув високу освіту під керівництвом знаменитого царгородського патріарха Фотія і прозваний був філософом, висвятився на священника і став бібліотекарем при церкві св. Софії в Царгороді.

Біля 858 року посольство від хозарів просило у імператора прислати їм вчених проповідників. Імператор Михаїл III і патріарх Фотій вирішили послати св. братів Константина і Мефодія. Це була перша апостольсько-місійна їх подоріж посеред хозарів (між гірлами річок Дону і Волги), що підготовила їх до апостольської праці серед слов'ян.

Ще перед цією подоріжжю солунські брати зайнялись перекладом Св. Письма і богослужбових книжок на слов'янську (болгарську) мову з грецької, утворивши слов'янську азбуку, в основу якої поклали азбуку грецьку, а недостатні літери взяли з азбук східних народів.

У 862 році моравський князь Ростислав і паннонський (венгерський) Коцель просили імператора Михаїла прислати до них такого учителя, який міг би навчити їх народ в істинах віри християнської на слов'янській мові. Вибір знов затримався на св. братах. З пильністю Апостолів взялись вони за свою справу і голосили Слово Боже на протязі чотирьох років. Вони обходили одну країну за другою, проповідуючи і пояснюючи на слов'янській мові, відправляючи в тій самій мові службу Божу. Морави цілими громадами приймали святе хрещення; сам цар Ростислав хрестився, а Коцель навіть навчився слов'янської мови. Слов'яне тишились, слухаючи службу Божу на зрозумілій мові; досі вони служили їй на незрозумілій для них мові латинській.

В Моравії і Паннонії християнство насадили німецько-латинські проповідники, тому їм були надзвичайно неприємні успіхи св. братів в справі освіти слов'ян. Ці латинники обвинувачували св. братів в єреси (за проповідь їх на слов'янській мові) і поскаржились на них папі Миколаєві I.

Не було ще тоді поділу Церков на Східню Православну і Західню Католицьку, але фактично вже було явно роз'єднання і гостра боротьба між Царгородським

патріярхом Фотієм і Римським папою Николаєм I. Латиняни обвинили св. братів в тім, що вони ширять „єресь“, заводячи богослуження в мові слов'янській, тоді як славити Бога можна ніби тільки в трьох мовах— жидівській, грецькій і латинській, на яких було уміщено напис на хресті Господнім. В дійсності це твердження латинників було як раз так званою „трьохязичною єресю“, бо ж Христос заповів апостолам, і апостоли навчали всі народи в рідній їх мові.

Св. братів викликано було до Риму. Але коли вони були в дорозі, помер папа Николай I, противник слов'янського богослуження. Наступник його папа Адріян II, дізнавшись, що св. брати несуть з собою мощі св. Климента, віднайдені ними в Криму, зустрів їх урочисто за містом. Кирил передав йому євангелію і інші книжки на слов'янській мові. Папа, на знак похвали, положив їх на престолі в храмі Св. Марії, і потім дозволив відправляти по них службу Божу на слов'янській мові навіть в деяких церквах Рима. Св. Кирил скоро (14 лютого 869 р.) помер* в Римі, заповівши Мефодієві, щоб він продовжував проповідницькі труди між слов'янами.

„Ми з тобою, казав братові св. Кирил,— як два воли тягнули одну борозну. День мій кінчився. Я падаю на своєму шляху. Ти ж не думай залишати розпочатого діла і не видаляйся на свою любиму гору“... (монастир на Олімпі).

Св. Мефодій пильно взявся за виконання заповіту брата. Висвячений на архієпископа Моравії, він коло 15 літ ніс проповідь Христову народам слов'янським, одночасно перекладаючи книги Св. Письма, а також богослужебні книги з грецької на слов'янську мову. Підчас своєї праці він примушений був зносити багатько кривди від католицьких священників.

Св. Мефодія ув'язнено було в Швабії, де просидів у в'язниці біля трьох років. Папа, якому скаржився архієпископ Мефодій, не захистив його. Тільки перемога моравів над німцями увільнила Мефодія з в'язниці, але папа Іоан—III заборонив тоді слов'янське богослуження. Вдруге подорожував для захисту святої справи архієп. Мефодій до Риму, де знову добився дозволу відправи в слов'янській мові.

Помер Мефодій р. 885 і похований, у Велеграді. Пам'ять св. просвітителів слов'ян Кирила і Мефодія

* Перед своєю смертю св. філософ постригся в ченці і отримав ім'я Кирил замість попереднього—Константин.

святкується Православною Церквою 11 травня (ст. ст.)

Учні св. Мефодія, після його смерті, будучи переслідувані, не могли втриматися в Моравії і мусіли тікати до Болгарії, де радо були прийняті царем Борисом; інші вирушили також до Сербії і Хорватії. Учні св. братів Кирила і Мефодія діло їх рознесли по всьому слов'янському півдні. Св. Письмо і богослуження запроваджували для слов'ян в слов'янській мові, що стало основою письменства взагалі у слов'ян, основою слов'янської культури. З слов'янського ж півдня; головне з Болгарії, прийшли і на Русь-Україну, з прийняттям християнства, книги Св. Писма, богослужбові та інша церковна література в слов'янській мові (старо—болгарській), яка була тоді, при менших різницях між слов'янськими мовами, достатньо зрозумілою для наших пращів. Це величне діло було заслугою св. братів Кирила і Мефодія.

3. ХРИСТІЯНСТВО НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЗА ПЕРШИХ КНЯЗІВ. СВ. КНЯГИНЯ ОЛЬГА

У другій половині IX віку, себто в часи як раз апостольської праці в Моравії і Панонії св. братів Кирила і Мефодія, створено було слов'янськими племенами—прадідами українського народу окрему Київську державу. В наслідок зносин з греками і сусідніми слов'янами, які вже освічені були святою вірою, почало ширитися і в Києві християнство. Приймали його найперше норманські варяги, з яких вийшли на Русі—Україні князі та які складали княжі дружини. Можливо, що перші християни між варягами були вже за Аскольда, Дира і князя Олега, але ж цілком певно були вони в часи київського князя Ігоря, бо частина його дружини, під назвою „Русь християнська“ присягає на додержання мирного договору з греками в церкві св. Іллі в Києві (р. 944).

Очевидно, що християнство тоді ширилось вже не тільки посеред варягів, але й посеред слов'янського населення, принаймні у вищих його верствах. Дружина князя Ігоря, княгиня Ольга, що правила Київською державою після смерті Ігоря і в малолітство сина Ігоря і Ольги кн. Святослава, прийняла Христову віру і прославлена нашою Православною Церквою як святаповідниця християнства в Київській державі. За стародавніми переказами, княгиня Ольга коло 957 року прибула до Царгороду і тут прийняла св. хрещення від самого царгородського патріярха, з нареченням її при ох-

решенні Єленою; хресним же батьком її був грецький імператор Константин Багрянородний.

Св. княгиня Ольга намовляла і сина свого князя Святослава охреститися. Але войовничій вдачі цього князя, що ціле життя провів в походах військових і загинув в поході, не відповідала християнська релігія миру, любови, всепрощення. Одначе князь Святослав не переслідував християн і християнства. Як пише літопис, „хто хотів тоді хреститися, не забороняли йому, а тільки сміялися“. І сам Святослав казав матері: „Як я зміню віру? Дружина ж буде сміятися з мене“. Християнська віра стала державною посеред українського народу за часів сина Святослава і внука Ольги Великого князя Володимира.

Пам'ять Великої Княгині Ольги, першої християнки серед князівського роду в Києві, святкується нашою Церквою 11 липня (ст. ст.).

4, ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ ВОЛОДИМИР РІВНОПОСТОЛЬНИЙ. ОХРЕЩЕННЯ РУСИ—УКРАЇНИ

Великий князь Володимир, за прикладом своєї бабки княгині Ольги, постановив змінити поганську віру. Дізнавшись про його замір, приходили до нього послы від надволжських болгар—магометан*) від латинників, від кримських жидів і від греків: кожний з послів пропонував йому прийняти його віру. Віра магометан-болгар не подобалася князеві, бо забороняла пити вино, їсти свинину і вимагала обрізання. Латинникам Володимир відмовив, бо і раніш Русь не приймала віри від пап. Жидів, запитав: „Де ваша батьківщина?“ Вони відповіли: „В Єрусалимі, але Бог, розгнівавшись, розпорошив нас по чужих землях“. Володимир сказав їм: „Як же ви, засуджені Богом і розпорошені по чужих землях, смієте пропонувати прийняти ваш закон?“ Прийшов, нарешті, грецький проповідник-філософ, і почав доводити неправоту інших вір і вчити великого князя закону християнського. На закінчення своєї проповіді він показав Володимирові образ Страшного Суда, на якому були намальовані праведники, як вони йдуть до раю, і грішники, що йдуть до пекла на муки люті. Великий князь, зітхнувши, сказав: „Добре тим, що йдуть до раю, а горе

*) Болгар, що жили по Волзі і Камі, слід відрізняти від болгар Дунайських. Останні, як вище сказано, прийняли від греків християнство, а перші були навернені арабами на магометанство.

тим, які йдуть до пекла“.—„Хрестись“,—сказав філософ, і будеш в раю з праведниками“. Відпустивши грецького проповідника, Володимир скликав бояр і мійських старійших і просив йому поради, яку віру прийняти. Бояри відповіли великому князеві: „Кожний свою віру хвалить, князю; а хочеш добре довідатись, пошли розумних людей дізнатись на місці, яка їх віра, як вони служать Богу“. Володимир за порадою бояр післав десять мужів спочатку до надволжських болгар, а потім до латинників і, нарешті, до греків до Константинополя. Побували вони скрізь по волі князя. В Константинополі патріарх, довідавшись про їх прибуття, велів приготувати все потрібне для найбільш урочистої Служби Божої: запалили в величній Софійській церкві паникадила, скликали хори співаків, і сам патріарх з усім собором відправив Літургію. Ця урочистість зробила на послів величезне враження. Коли вони повернули до Києва до великого князя, то не були задоволені з інших вір, але про грецьку сказали: „Ми не знали, стоячи в храмі, на небесах ми знаходимось, чи на землі: на землі немає такої краси, там дійсно Бог мешкає з людьми. Всяка людина, скоштувавши солодкого, не захоче їсти гіркого: так і ми не можемо бажати іншої віри, крім віри греків“. А бояре при цьому зауважили князеві: „Якби не добрий був цей закон греків, то бабка твоя Ольга, наймудрійша з людей, не прийняла б його“.

Володимир твердо постановив прийняти віру грецьку православну і почав думати про хрещення. Але, яко поганин і войовничий князь, він не хотів понижатися перед греками і покійно просити у них хрещення. Він хотів і віру православну набути шляхом завоювання. Для цього він з військом пішов на Тавриду і взяв грецьке місто Херсонес, чи Корсунь, що недалеко знаходився від нинішнього Севастополя. Відси він відправив послів до грецьких імператорів Василя і Константина, з попередженням, що він візьме і Константинополь, коли вони не віддадуть за нього заміж своєї сестри Анни. Імператори відповіли, що вона, яко християнка не може вийти за поганина, і погодились віддати її, як він прийме християнську віру. Великий князь оголосив через послів, що він любить грецький закон і готовий хреститись. Тоді царівна погодилась вийти заміж за страшного іноплеменника, і одправилась до Корсуня з духовенством і оточенням, щоб врятувати свою батьківщину від згубної війни. А тимчасом Володимир захворував на

очі і осліп; царівна радила йому якнайшвидше хреститись, щоб отримати спілення. Князь згодився і, коли єпископ підчас dokonування хрещення, положив на нього руку,—він прозрів і сказав: „Тепер я пізнав правдивого Бога!“ Багато з дружини його, під впливом цього чуда, теж хрестились. Після цього Великий князь з царівною удався до Києва, взяв з собою священників, церковну утварь і образи на благословення собі. Коли прибув до Києва, він наказав, щоб хрестились 12 його синів, одночасно велів знищити ідолів: частину їх порубано, а частину спалено; головного бога Перуна прив'язано до кінського хвоста і скинуто з гори до Дніпра. Потім він оголосив в Києві, що коли хто з багатих і убогих, великих і малих не прийде в назначений день на річку, щоб прийняти хрещення, того він буде уважати за ворога. В назначений день всі мешканці Києва з жінками і дітьми з'явилися на Дніпрі: Всі увійшли до води і стояли: дехто по шию, інші по груди; малі діти коло берега, матері тримали на руках немовлят; священники стояли на березі річки й читали молитви хрещення. Володимир, бачучи це, тішився, що сам він і його люди пізнали правдивого Бога. Цього дня, як зауважив літописець, земля і небо раділи. Подія ця сталася в 988 році по Р. Христовому. Щоб нарід більше зміцнити у вірі і законі християнському, Володимир викликав з Болгарії священників, котрі відправляли Службу Божу на слов'янській мові. Крім цього, князь відкрив школи і будував церкви; так він в Києві збудував чудовий храм в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці. Храм цей звався Десятинним, бо великий князь відділив десятку частину своїх доходів на його утримання. Св. Володимир помер 1015 році. Православна Церква прославила його як святого.

Пам'ять Св. Князя Володимира святкується 15 липня (ст. ст.), а днем хрещення киян вважається 1 серпня (ст. ст.).

5. ПРОПОВІДЬ ХРИСТІЯНСТВА З КИЄВА ПО ВСІЙ КИЇВСЬКІЙ ДЕРЖАВІ І НА ПІВНІЧ ВІД НЕЇ

Після хрещення киян Христова віра ступнево ширилась за часів князя Володимира Великого посеред слов'янських племен Київської держави, по „всіх містах і селах“, як каже давній літопис. У цьому великому ділі сам князь Володимир, що був в час прийняття ним християнства в розцвіті сил (30—ти років), приймав

близьку і безпосередню участь. Коли ж виростали сини Володимира і він садив їх на княжі уділи то й синам доручав він ширити по їх уділах Христову віру, посилаючи з ними священників, наказував наперед вчити людей новій вірі, потім хрестити їх та ставити для них церкви. Християнство ширилось і в наслідок проповіді, а ще більше за прикладом вищих культурних провідних верств в тодішньому суспільстві. Літописець свідчить, що люди з радістю ішли хреститися, кажучи, що „якби це було це добре, то князь і бояри не прийняли б цього“.

Без сумніву, що знаходились і вперті в поганстві, що продовжували визнавати тільки поганських богів. Але ж треба сказати, що поганство наших прадідів, яке було обоженням сил природи, а найперше сонця, не було розвиненим і не уявляло сильної організації, яка спротивилась би новій вірі. Жерців, як релігійного певного стану, у нас не було, окремі ж „волхви“, або чарівники, не були в силі протистати новій вірі, яку прийняли князь і бояри, себто вірі тепер державній.

Від українсько-слов'янських племен християнство поширилось далі на північ, між племенами, які були прадідами великоруського народу, пізнішої Московщини, для якої, таким чином, Київ був церковно-релігійним центром, звідкіля й для неї засяяло світло Христової віри.

6. ЦЕРКОВНЕ УПРАВЛІННЯ НА УКРАЇНІ. МОРАЛЬНИЙ ВПЛИВ ЦЕРКВИ НА ДЕРЖАВНЕ Й СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

З прийняттям християнства за часів князя Володимира Великого появляється на Україні і постійна організація церковного управління в ній. На чолі його стояв Київський митрополит, а вся церква в Київській державі існувала, як Київська митрополія, залежна від Царгородського патріярха, бо ж з Царгороду була прийнята і віра християнська. Одначе залежність Київської митрополії, чи української Церкви, від Царгороду, яка продовжувалась 700 літ (до 1686 р.), обмежувалась властиво тільки поставленням чи благословенням на Київську кафедру митрополитів. У внутрішнє життя нашої Церкви Царгородська патріярхія майже не вмішувалась, хоч на протязі 250 перших років історії її митрополитами в Києві були виключно майже греки.

Київська митрополія поділялась на єпархії, яких було перед татарською навалою на Україну до 18, а управляли ними єпископи. Перші єпископи були з греків, але скоро почали висвячувати єпископів з місцевих людей, особливо після заснування монастирів, які найбільше давали достойних кандидатів в єпископи.

Відбувались собори єпископів, які обірали під проводом митрополита, кандидатів в єпископи. Але скоро у нас широко розвинувся звичай, що на вільну єпископську катедру обірав кандидата місцевий князь з іншими представниками церковної громади та посилав до Київського митрополита на посвячення.

Між Церквою і Державою, від самого початку організації на Україні Церкви з почину Державної влади, існував тісний союз. Митрополит Іларіон (перший митрополит-українець — р. 1051), порівнюючи Володимира Великого з імператором Константином Рівноапостольним, казав: „Константин з святими отцями Нікейського собору (1 Вселенський Собор) поклав закон людям, а Володимир, збираючися часто з новими отцями, нашими єпископами, з великою покірною нараджувався з ними, як уставити цей закон між людьми, що недавно пізнали Господа“. Держава давала опіку Христовій Церкві, а Церква, зі свого боку, дбала про піднесення авторитету Державної влади в народі та про моральний вплив на владу християнських ідеалів. Літопис заховав нам слова одного з митрополитів Київському князеві: „Княже! Ми поставлені в руській землі від Бога стримувати вас від кровопролиття.“

В добу удільних князівств, коли боротьба князів між собою знесилювала Київську державу і вела її до загибелі, митрополит і єпископи були миротворцями. „Молимо тебе, княже, і братів твоїх, не можете погубити руської землі; якщо будете воювати між собою, то погани радітимуть і візьмуть землю нашу, яку придбали батьки і діди ваші трудами великими і мужністю“. Так звертався до князя Володимира Мономаха митрополит Николай.

При поділі держави на кілька князівств, які ворогували між собою, Церква, що була одна, під одним митрополитом Київським, об'єднувала народ в одній вірі, в одному духовному проводі. Це мало величезне значіння. І коли впала Київська держава, Православна Церква Українського Народу залишилась для нього, вже й під

чужою владою державною, національно-релігійним об'єднуючим осередком.

Моральний вплив Христової Церкви позначився і в суспільному житті чималими змінами. Змінялося під впливом Церкви відношення в Україні до рабів. Церква ширила погляд, що раб, „холоп“ теж — людина, рівновартісна перед Богом; шлюб раба, як і вільного, є священним союзом, „гнів на рабів“ матиме кару посмертну, бо хто мучає „челядь свою голодом і ранами“, є все рівно, що „невірний і єретик“.

Змінюються погляди на родину і родинні відносини. Викорінюється поволі в побутовому житті многоженство та поганські звичаї крадіжкі („умикання“) і купівлі жінок. Положення жінки в українській родині стає положенням дружини, а не раби.

Доброчинність, основана на заповіді християнського милосердя, широко була розвинена з прийняттям християнства у нас. В склад „церковних людей“ по тодішнім державним законам входили не тільки духовенство з їх родинами, а й так звані люди „богадільні“. Церква опікувала й годувала тих, хто сам себе не міг прогодувати: жебраків, бідних, хворих, старих, даючи тим приклад людяного відношення до всіх немічних і беззахисних. Сам Хреститель України князь Володимир залишив по собі пам'ять великого доброчинця. Літопис пише, що князь Володимир „наказав усякому жебракові і вбогому приходити до княжого двору і одержувати всяку потребу“. А для тих, хто не міг дістатися до княжого двору, розвозили фірами їжу і питво по місту, викликаючи: „Де тут хворий і жебрак, що не може ходити?“ І роздавали таким на потребу.

Та найсильніше проявився моральний вплив Церкви в ту добу нашого церковного життя в заснуванні, розвитку і ролі в житті українського народу монастирів, зокрема Києво-Печерського.

7. ОСНОВОПОЛОЖНИКИ ЧЕРНЕЦТВА НА УКРАЇНІ— СВ. АНТОНІЙ І ФЕОДОСІЙ ПЕЧЕРСЬКІ

Заснували Києво-Печерську Лавру преподобні отці Антоній і Феодосій Печерські. Антоній, в миру Антип, був родом з Любеча (Чернигівщина). В молодечих літах, возлюбивши Бога всім серцем, він для більшого успіху в духовному житті, удався на Афонську гору, що була славна подвижниками, там постригся в ченці, отримавши ім'я Антоній.

Ігумен, що постригав його, навчивши його правил ма-настирських, послав ченця до його рідного краю, перед-бачаючи, що від нього повстане там багачко ченців. Прибувши до Києва, Антоній знайшов там одну безлюдну, покриту лісом горку, на високому березі Дніпра в 3 верстах від Києва, де тепер дальні печери (і тут поселився в одній маленькій печерці, котру (за часів кн. Ярослава) викопав пе-ред ним для самотинної молитви священник Іларіон, сповідник вел. князя, пізніше митрополит Київський. Скоро чутка про дивного відшельника дійшла до люд-ности Києва, котра у великій кількості почала прихо-дити до нього за благословенням. Сам великий князь часто приходив з дружиною за благословенням. Інші, що приходили до подвигу; копали собі печери *) і там жили. Коли кількість таких подвижників дійшла до 15 і збудовано було спільну церкву, Антоній не за-хотів кермувати ними і доручив новий монастир ігуме-нові (Варлаамові), а сам, шукаючи самотини, перенісся на сусідню горку, викопав собі нову печеру і там за-снував ближчі печери. Але великий князь Ізяслав (син Ярослава) переніс Варлаама на ігуменство до другого монастиря; тоді ігуменство в печерах перейшло до Преп. Феодосія. Преподобний же Антоній, проживши в строгій самотині, мирно віддав Богові душу коло 1073 року. Пам'ять його святкується 10 липня (ст. ст.)

Преподобний Феодосій народився в селі Василеві **) від шляхетних батьків, котрі скоро переїхали до Кур-ська. З молодечих літ він прагнув до догодження Бо-гові і спасіння своєї душі. Кожного дня він ходив до церкви, з увагою читав або слухав священні книги, уникав дитячих забав, не любив носити світлого убран-ня, відрізнявся тихістю, покорою, і послухом. Стратив-ши на 14—році батька і залишившись жити з матір'ю, він багачко зносив від неї неприємностей з приводу свого глибоко-релігійного настрою. Одного разу дове-лось йому бачити подорожніх з Єрусалима, що оповіда-ли про святі місця палестинські, і він так перейнявся любов'ю до них, що удався з ними до Палестини. Мати дігнала його, повернула з дороги, укарала його, а потім з любов'ю просила його не залишати її, а жити як при-

*) Відси і сама Лавра отримала назву — Печерської. В Печерському монастирі прийняв чернецький постриг Нестор, перший український літописець.

**) Нині місто Васильків в 35 верстах від Києва.

стало на шляхетного юнака. Феодосій залишив думку про подоріж по св. місцях; але не переставав жити життям побожним, пильно учащаючи одночасно на служби церковні. Спостерігши, що літургія іноді не відбувається з браку просфор, Феодосій постановив сам за це взятись: він купував пшеницю, молов її своїми руками, пік просфори і приносив їх до церкви. Матері це все не подобалось, і Феодосієві доводилось з приводу цього терпіти багацько неприємностей. Преподобний тоді побачив, що перебуваючи на очах матері, не можна цілковито віддати себе на службу Богу, тому постановив залишити матір і удався до Києва, щоб вступити до одного з монастирів.

Феодосій обійшов там всі монастирі, але ніхто не хотів прийняти його з приводу убогости (бідности), тільки в печері Преп. Антонія знайшов він собі притулок. Антоній прийняв його і велів постригти в чернецтво. Феодосій з цілою горливістю душі відбував високі подвиги чернецтва, і скоро був висвячений на пресвитера. Коли Преп. Антоній віддалився на сусідню гору, щоб подвизатися на самоті, Феодосій залишився на старому місці і через три роки його подвижницького життя, братія обрала його на ігумена. Преп. Антоній ухвалив вибор братії.

Ставши ігуменом Печерського монастиря, Феодосій не змінив і не послабив свого покірного, подвижницького життя: раніш від всіх приходив він до церкви, часто заходив до пекарні і помагав пекти хліб, рубав дрова, носив воду, на тілі своєму носив грубу волосяницю, спав мало-лежучи, а тільки дрімав трохи, сидячи; за трапезою їв лише сухий хліб і варену потраву без масла, пив саму воду. Великий князь ставився з великою пошаною до побожного ігумена, часто розмовляв з ним на самоті, залишався у нього обідати і говорив, що його убога монастирська їжа далеко приємніша гойної князівської. Для братії своєї Преподобний Феодосій був прикладом подвижницького життя і, для кращого устрою життя ченців, заснував чернецьке співжиття на зразок уставу Студійського монастиря, що отримав з Царгороду *). В цьому відношенні Преп. Феодосій був першим заснователем зразкового братського монастиря не тільки для Печерської братії, але й

---

*) Устав цей вимагав од ченців цілковитої безкористливости, окреслював, як треба співати в церкві, читати, стояти, сидіти за трапезою, відправляти Служби Божі і т. п.

для цілого чернецтва українського. Навчаючи братію подвижницького чернечого життя, Преподобний виховував в ній і любов до ближнього, особливо бідного, потрібуючого допомоги. Він залишив в Києві перший гостинний дім, в котрому годував жебраків, кулявих і розслаблених. Незадовго до своєї смерті він зложив велику муровану церкву в ім'я Успіння Божої Матері; але ледви встигли збудувати фундамент церкви, як він помер, 3 травня 1074-го року. Церкву ту закінчено будовою і посвячено вже при його наступниках в 1089 році. До цієї церкви з Царгороду було принесено чудотворний образ Успіння Божої Матері.

Правдива побожність ченців Печерського монастиря, що заховали суровий дух чернецького життя Антонія і Феодосія, здобуло для нього загальну пошану, і він, яко найстарший український монастир, почав зватися ще з XII в. Лаврою (многолюдний монастир). Багацько їй доводилось зносити і різних пригод, але підпадаючи з зовнішнього боку, вона знов відновлялась і процвітала духовно, становлючи разом з тим фортецю Православія в тяжкі часи боротьби за Св. Віру.

8. ОСВІТА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ З ПРИЙНЯТТЯМ ХРИСТОВОЇ ВІРИ. ВПЛИВ ЦЕРКВИ НА НАЦІОНАЛЬНУ КУЛЬТУРУ

Прийняття християнства і організація Церкви мали величезне значіння для розвитку освіти і цілої національної культури українського народу.

Християнство принесло з собою книжку, письменство, школу. Приймавши Христову віру з Византії, звідтіля ж ми дістаємо і потрібну для богослуження та християнської освіти книжку. Але дістаємо переважно не безпосередньо в мові грецькій, з якої треба було ще перекладати, а посередньо, через південних слов'ян, в яких, особливо у болгарів, багато вже було перекладів церковно-релігійної літератури на мову слов'янську. Було це, як вище про це сказано, історичною заслугою св. братів Кирила і Мефодія. Великим щастям для українського народу було те, що Христову віру прийняв він не з Риму. Бо ж латинські проповідники, зв'язані традиціями Риму, заводили богослуження для народів в латинській мові, хоч би та мова для того чи іншого народу була зовсім чужою, незрозумілою. Рівно ж Біблію, або Св. Письмо, Рим забороняв масам вірних читати.

Принесене ж на Україну церковне письменство в мові слов'янській стало основою, на якій розвинулось власне письменство в українському народі. Річ в тім що тодішня церковно-слов'янська мова, так звана старослов'янська, хоч не була, розуміється, живою мовою наших прадідів, але була далеко зрозумілішою для них, ніж для нас тепер. Бо між нею і тодішньою живою мовою українською було далеко менш різниць, які виникли потім в розвитку на протязі віків живої мови.

За зразками перекладного (з грецької мови) письменства, що появилося з прийняттям християнства, пишуться і в нас літописи, життя святих, проповіді, паломники, або описи подорожів до св. місць і др. твори.

На протязі ряду століть історія українського письменства має предмет свого вивчення виключно майже твори церковно-релігійної літератури. Бо з них складалося українське письменство, яке стало світським тільки на початку ХІХ віку. До того ж часу, від появи його з прийняттям християнства, воно тісно було зв'язане з церквою і з церковно-національним життям нашого народу. Манастирі, поруч з княжими дворами, були осередками „книжного почитання“, переписки книг (коли не було ще друку книжок), записів літописців, складання житій святих, проповідей. Перші письменники, як митрополит Іларіон, преподобний Феодосій Печерський, літописець Нестор, Кирил, єпископ Туровський, ігумен Даниїл Паломник і др., були переважно з ченців та з церковної ієрархії.

Коли в ті давні часи була тільки рукописна книжка, доступна вищим верствам (князі, бояри, духовенство), простий народ пізнавав християнство з церковного богослуження, проповіді в церкві. На вироблення християнського світогляду в народі, моральних поглядів його на правду і кривду в житті надзвичайно великий вплив мала Церква з цілим кругом річних свят і зв'язаних з ними церковних обрядів. Під впливом старозаповітних і євангельських оповідань, житій святих, псалмів, церковно-богослужбових співів—утворюються в народі оповідання про початок і кінець світу, про побожне життя, муки пекельні. А народна поезія, яка існувала ще за поганських часів, проймається християнськими мотивами і характером, що, наприклад, так видно в славнозвісних українських колядках, де народ давні обожувані сили природи замінює тепер іменами Господа, апостолів, святих.

Вплив Церкви на національну культуру українського народу, крім вироблення християнського морального світогляду, розвитку письменства, народньої релігійної творчості і церковного — обрядового побуту в житті народу — позначився і в розвитку різних видів мистецтва, як церковний спів, малярство, церковне будівництво.

Церковне будівництво розвинулось у нас дуже широко. Літописи згадують про сотки церков, які були, треба думати, найбільш дерев'яні. Але князі будували і величні муровані храми. Сам хреститель України князь Володимир збудував так звану Десятинну Церкву, що була розкішною, одною з найбагатших будов старокнязівської доби. Цей величний храм завалився підчас нападу на Київ татарського хана Батия р. 1240.

Найбільшою ж будовою в старокнязівську добу і величною пам'яткою Української Православної Церкви залишається й досі Київський Софійський собор. Це була митрополича катедра, на честь св. Софії, або Премудрости Божої, Другої Особи св. Тройці. Побудував її син Володимира Великого, князь Ярослав Мудрий в половині XI віку. Хоч зовнішній і внутрішній вид цієї святині далеко не той тепер, як за часів кн. Ярослава, проте вона заховала, за 900 років існування, чимало з своєї первісної будови і своїх мистецьких прикрас. Св. Софія Київська переживала разом з народом усі його лиха в історії, і занепад цієї святині свідчив і про занепад українського народу. Св. Софія Київська і тепер вважається за найбільшу святиню Української Православної Церкви, є вона свого роду символом близько тисячолітнього християнства українського народу.

9. ТАТАРСЬКА НАВАЛА. МУЧЕНИКИ ЗА ВІРУ ХРИСТОВУ. СВ. КНЯЗЬ МИХАІЛ ЧЕРНИГІВСЬКИЙ З БОЯРИНОМ ФЕДОРОМ

Київська держава, знесилювана вічною боротьбою удільних князів між собою, нападами зі сходу і півдня мандрівними народами, не встояла, коли в половині XIII віку насунула найстрашніша орда татарська під проводом хана Батия. Р. 1240 впав Київ. Кияни захищали свою столицю з повною самопожертвою. Після кривавих боїв на городських стінах кожна знаменита Церква перетворювалась в фортецю, але святині падали

одна за другою: Десятинна Церква, Софійський Собор, Печерський Манастир...

Тогочасний найвидатніший проповідник Єпископ Серапіон так зображав нещастя свого народу: „Тоді навів на нас Господь Бог народ немилосердний, народ лютий, що не щадить ні молоді краси, ні немочі, стариків, ні малих дітей. Рушили ми на себе гнів Бога нашого. Зруйновані Божі церкви, зневажена священна утвар, потоптані святині, святителі дісталися в поживу мечеві; тіла преподобних ченців кинено на жир птахам. Кров наших батьків і братів, як многа вода, напоїла землю. Щезла сила наших князів і воєвод; наші хоробрі, перейняті страхом, втікли, багато наших братів і дітей відведено в полон, наші села запустили і поросли хабазям... Наш труд одержали в спадщину невірні; наша земля стала добром чужинців, і самі ми стали знеславлені у всіх тих, що живуть в сусідстві нашої землі, посміховищем для наших ворогів, бо ми самі звели на себе, як дощ з неба, гнів Божий...

Особливо татари мучили князів. Від покірности монголам князів залежала й доля народу. Багатьох з них самим життям своїм принесли жертву тепер за ті сварки і міжусобну боротьбу в князівських родах, що привели землю до загибелі.

Одним з таких мучеників був князь Михаїл Чернігівський, а з ним боярин його Федір.

Р. 1246 князь Михаїл одержав наказ з'явитися в орду до хана, куди з'являлись і інші князі, куди сам Митрополит повинен був звертатися, щоб одержати „ярлик“ (грамоту) на виконання свого Церковного управління.

Князь Михаїл перед від'їздом звернувся за благословенням до свого духовника. Духовний отець, благословляючи, казав йому: „Немало князів побувало в орді, але мало з них зберегли чистою своєю християнську совість, бо через вогонь ішли і сонцю і кущеві поклонялися та погубили душі свої за блага світу цього; ти ж, княже, не роби так.“ „Я бажав би,—відповів князь,—за Христа пролити кров свою.“

Князь від'їхав до Батия з другом своїм боярином Федором. Батий наказав допустити до себе в ставку князя Михаїла тільки після виконання ним поганських монгольських обрядів. Князь заявив жерцям: „Християни не можуть іти через вогонь і поклонятися тому, чому тут поклоняються. Віра християнська забороняє кланят-

тися творінню та ідолам!“ Тоді жерці донесли Батиеві, що кн. Михайл не кориться волі хана. У гніві Батий через міністра переказав князеві: „Вибирай що тобі любе: життя чи смерть; якщо не підеш через вогонь, не поклонишся кущеві та сонцю і ідолам, загинеш злою смертю,—а вволиш волю—дістанеш князівство“. Михайл відповів: „Царю я можу поклонитися, бо тому Бог дав владу над земними царствами, але не можу поклонитися тому всьому, чому тут поклоняються“. Даремно й міністр Батия намовляв князя послухати хана. „Готовий я пролити кров за Христа мого“—відповідав князь. „Не хочу бути християнином тільки по імени, а поводитися як поганин“. Друг князя боярин Федір підкріплював того, коли інші спокушали його твердість, пригадуючи йому любу дружину і дітей. „Не слухаю вас,—казав князь,—не погублю душі моєї!“.

Він зняв з себе князівську одежу, кинув її і сказав: „Геть слава цього світу тлінного, дочасного! Вона не потрібна мені!“ Князь Михайл і боярин Федір почали співати похвальні гімни св. мученикам і запричастились запасними дарами, що були з ними. Тоді вбивці кинулись, як звірі, на князя, били кулаками проти серця, кинули на землю, товкли ногами, били і мучили, а врешті один відступник Доман відрубав князю голову. Боярину Федору обіцяли князівство вбитого князя Чернігівського, якщо виконає обряди поганські, але боярин мужньо відмовився і також прийняв мученицький вінець.

Це було 23 вересня 1246 р. В цей день Православна наша Церква і згадує пам'ять св. мучеників Михайла князя Чернігівського і боярина Федора.

10 КИЇВСЬКА МИТРОПОЛІЯ ПІСЛЯ УПАДКУ КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. ПОДІЛ МИТРОПОЛІЇ НА КИЇВСЬКУ І МОСКОВСЬКУ В XV. ВІКУ

Упадок Києва і Київської держави, довершений татарською навалою в першій половині XIII. віку, викликав важливі зміни і в житті церковному українського народу. Київ перестає в ті часи бути осередком церковного управління і церковно-релігійного життя. Виростають і зміцнюються, з занепадом Києва, нові політичні центри: на півночі—Суздальсько-Володимирське князівство, потім—Московське, на заході—Галицько-Волинське. Перше національно-великоруське (великоруське) плем'я повстало з мішанини північних слов'янських пле-

мен з фінсько-монгольськими), друге—українське. Київські митрополити, зі втратою Києвом значіння державного осередка, тягнуться на північ, до Суздаля, Володимира (на р. Клязьмі), Москви, хоч іменуються по-старому Київськими. Перший по татарській руїні митрополит Кирил III, за близько сорок літ свого перебування на митрополичій катедрі (1242-1281), мало навідувався до Києва, а жив у Володимирі на Клязьмі.

Фактичне перенесення митрополичої катедри на північ, коли православний митрополит, був один для всіх східньо-слов'янських народів, зміцнювало суздальсько-володимирських (потім московських) князів, сприяло росту Московської держави. Не могло це подобатися галицько-волинським українським князям, які цілком природньо вважали Галицько-Волинську державу наступницею Київської. Тому Галицько-Волинські князі в першій половині XIV в. домагаються у Царгородського Патріярха заснування окремої Галицької митрополії. Коли Галичина, з упадком Галицько-Волинської держави, дісталась Польщі (1366), польський король Казимир Великий ставить тіж домагання в Царгороді про окремого митрополита для його православних підданих. Історія нашої Церкви захувала імена кількох з галицьких православних митрополитів, але ж Москва увесь час вживала всіх заходів, щоб не було окремої від Київської (а фактично Московської) Галицької митрополії та щоб усі православні східньо-слов'янські племена підлягали митрополитові, який сидів в Московській державі.

Ще з більшою силою боротьба за митрополичу православну катедру йшла між московськими та литовськими князями, яким дістались українські землі (крім Галичини) з занепадом Галицько-Волинської держави. Литовські великі князі, землі яких сусідили з Московською державою, розуміли, яку велику ролю відіграє при московських князях митрополит, первоіерарх. Православної Церкви на великому слов'янському сході Європи, а тому ніяк не могли погодитися на підпорядкування тому митрополитові Православної Церкви в Литовсько-Руській державі.

Велику боротьбу за окрему Литовську митрополію вів великий князь литовський Ольгерд Гедимінович (1341-1377), що об'єднав значні території українські під Литовською державою. Митрополитом на Москві, з титулом по-старому „Київський“, був тоді Олексій, про якого кн. Ольгерд писав до Царгороду, що й „за батьків

наших не було таких митрополитів", як Олексій, що «благословляє московського князя на пролиття крові, до Києва не приїздить, на Литві не появляється, навіть коли його просять».

Москва вперто боролася зручними ходами і різними засобами в Царгородській Патріярхії, щоб не допустити окремого митрополита православного на Литві.

Тоді могутній великий князь литовський Витовт (племінник Ольгерда) поступив рішуче. З його почину скликано було в березні 1415 р. в Новгородку Собор Українсько-Білоруської Церкви, на якому були єпископи, архимандрити, ігумени, священники, а також з світських — князі литовські, вельможі, бояри. Кандидатом на митрополита Київського (Литовського) Собор обрав ігумена Григорія Цамблака, родом болгарина; Григорій Цамблак був племінником митрополита Кипріяна, який помер р. 1406. Після нього Царгородським патріярхом настановлено було на митрополита Київського грека Фотія, що його Москва прийняла, а Литва, після деякої спроби, не хотіла признати, бо він занедбував Церкву Київську.

Царгородський патріярх, підтримуючи митрополита Фотія, спротивився висвяченню Григорія Цамблака. Тоді Собор 1415 р. рішив поставити Григорія митрополитом без згоди Царгороду, що й було переведено 15 листопаду, коли єпископами Українсько-Білоруської Церкви було висвячено Григорія Цамблака.

Митрополит Григорій Цамблак займав митрополичу катедру в Литовській Русі до смерті (1420), після чого знову став спільний митрополит для Москви і Литовської Русі Фотій, який примирився з в. кн. Витовтом.

Слідуючий, по смерті Фотія, митрополит Київський грек Ісидор теж був єдиним для православних Литовсько-Руської держави і Московської, але він після Флорентійського Собору в Італії, в якому взяв участь і погодився на унію з Римською Церквою (Флорентійська унія — 1439 р.), втік потім до Італії (р. 1441), бо не прийняли його вже, як уніята, ні в Москві, ні на Литві.

Перебуваючи в Італії, б. митрополит Київський Ісидор подав думку папі скористати з давніх прямувань в Православній Церкві на Литві-Русі до церковної незалежності від Москви та посадити на митрополичий Київський престіл окремого митрополита, що був би за унію з Римом. За згодою короля Казимира ІУ, таким митрополитом і було поставлено учня Ісидорового Григорія з

манастиря свят. Дімітрія у Царгороді. Цього митрополита Григорія признали майже всі православні українські єпископи, які заручились його приреченням покинути унію, що й наступило пізніше. В той час на Київській митрополичій катедрі був обранець Москви — митрополит Іона. З призначенням митрополита Григорія, впала влада на Литовській — Русі митрополита Іони.

Було це р. 1458, який і вважається роком поділу єдиної від часів князя Володимира Київської митрополії на митрополію Київську і Московську. Київська митрополія, або Українсько-Білоруська Церква, стала жити окремим життям від Московської Церкви аж до р. 1686, знаходячись по-старому в юрисдикції і духовому зв'язку з Царгородською Патріархією.

Митрополит Іона прожив після поділу митрополії ще три роки, іменуючись Київським, а після його смерті (1461) слідує в Москві митрополит вже іменувався „Московським і всея Русі“.

Р. 1589 Московська митрополія стала Московським патріархатом, Церквою незалежною (автокефальною) від Царгороду.

11. ПОЛОЖЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКІЙ ДЕРЖАВІ В XVI ВІСІ

Із загальної історії Церкви ми знаємо, що XVI вік був дуже бурхливим в церковному житті Західної Церкви. Це був як його називають, „Вік Реформації“, коли від Римо-католицької Церкви відділилися, творячи нові Церковні організації, протестанти або лютерани, реформати або кальвинисти, англіканська Церква.

Цей реформаційний рух перекинувся і в Литовсько-Польську державу, де посеред польської католицької шляхти поробив було великі спустошення. Торкнувся він і литовської та української православної шляхти. Але український православний народ залишався вірним православію і майже не відчув на собі впливів Західної реформації.

Та наслідки її відбилися в житті Української Православної Церкви, в Литовсько-Польській державі в XVI віці, в інший спосіб. Реформація сприяла утворенню Люблинської політичної унії 1569 р., себто об'єднанню під Польщею, як спільною державою, усіх земель польських, литовських і українських. Останні належали раніше до Великого Князівства Литовського, а тепер безпосередньо до Польщі, що відкривало можливості для

Польщі широкого впливу на українське життя у всіх відношеннях, — політичному, соціальному, культурному.

Прийняттю на Люблинському сеймі 1569 р. Люблинської унії реформація сприяла тим, що її гасла релігійної терпимости ослабили ворожнечу між польською та українською і литовською шляхтою. Під її впливом ще р. 1563 було скасовано постанови Городельського сейму (1413 р.), якими заборонялося некатоликам займати урядові посади. Тому українська православна шляхта погодилася на політичну унію 1569.

Та надії на рівноправність і терпимість щодо віри скоро завели.

Ще перед Люблинською унією Римо-католицька церква, оправляючись після втрат в її рядах, спричинених Реформацією, розпочала в Польщі протинаступ реформаційним течіям. Головною силою її в цьому протинаступі був Орден Езуїтів. Езуїти від 1565 р. твердо обосновуються в Польщі, закладаючи свої колегії в Полоцьку, Вільні, Ярославі, Пултуську. Їхня праця в заснова-них для виховання молоді школах, в організації Бого-служень і проповіді, у виданні літератури, у впливах особистих по домах знатної шляхти і т. п. — за кілька років знову привернула пануюче положення в Польщі Римо-католицькій Церкві. Перемігши, під проводом Езуїтів, реформаційні течії, католики в Польщі почали сильний наступ проти Православної Церкви, що привело в кінці XVI віку до утворення так званої Берестейської церковної унії (1569 р.).

Що перед цим відкритим наступом ослаблення Православної Церкви в Литовсько-Польській державі ішло шляхом розкладу внутрішнього її життя.

Хоч в першій половині XVI віку, за часів королів Зигмунда I-го і Зигмунда-Августа II-го, панувала в Польщі релігійна терпимість, однак життя Православної Церкви підточувало і морально розкладало „право по-давання хлібів духовних“, чи „право патронату“, перенесене в життя Православної Церкви з Заходу. Це „право патронату“ заключалося в тім, що королі і магнати (по їх маєтках) засвоїли собі право роздавати єпископії, архимандрії, ігуменства по монастирях, парафії, — як „презенти“ тим, чи іншим особам, часто людям недо-стойним. Замість виборів на єпископські катедри, як було то в нашій старовині, королі віддавали катедри своєю владою, за ті чи інші заслуги, а то й просто за „дари“, за великі гроші. Повелювалося навіть так, що ще за

життя єпископа катедра, яку він займав, зо всіма, очевидно, церковними маєтками, які належали до неї, продавалась королем тому чи іншому претендентові. Було так, що ці „наречені“ єпископи довго і не висвячувались в сан єпископа, а будучи світськими, розпоряджали маєтками і жили з них. Граплялось, що було двох кандидатів на катедру, які розпочинали збройну боротьбу між собою. Такі порядки надзвичайно знижували авторитет владик, ослаблювали Православну Церкву. Проти цих неправославних порядків виступали Собори, напр. гостро осудив право патронату Собор Віленський 1509 р. під проводом митрополита Іосифа III-го Солтана, в цілому ряді своїх постанов. Але польські королі і магнати продовжували й далі зловживання свої в Церкві Божій.

Сумний стан, в якому опинилася в наслідок „права патронату“ Православна Церква, а далі відкритий наступ проти неї католиків в другій половині XVI віку, пробудив до життя і широкої діяльності українські православні братства. В історії Української Церкви в XVI-XVII віках православні братства відіграли надзвичайно велику ролю.

ЦЕРКОВНІ ПРАВОСЛАВНІ БРАТСТВА ТА ЇХ ДІЯЛЬНІСТЬ. КНЯЗЬ КОНСТАНТИН КОНСТАНТИНОВИЧ ОСТРОЗЬКИЙ

Історичні Церковні Братства в Православній Церкві в Литовсько-Польській державі, як найдавніші — Львівське Успенське, Віленське Св. — Троїцьке, заснуються ще в 30-40 роках XVI в. Мали вони в своєму походженні зв'язок з ремісничими середньовічними цехами (братства купецькі, кожемяцькі, кушнірські і т. п.), але в дальшому розвитку їх на перший план виступають цілі братства церковно-релігійні, культурно-освітні, добротинні.

Братства були звичайно при церквах, очолювались священиками- настоятелями, у виборі яких, в разі вільного становища настоятеля, братства приймали участь. Братства мали опіку над церковними будинками, дбали про утримання Храмів Божих в порядку і красі, несли турботи по удержанню матеріальному духовенства.

Дбали братства про моральне поведження своїх членів, підтримували своїх членів в горі й біді, урочисто, та на братські кошти, коли був з бідної родини,

ховали братчиків-покійників. Закладали братства шпиталі для хворих, притулки для старих, самотніх і бідних.

Більші і сильніші братства засновували школи, які були осередками освіти, як, напр., Львівська школа, потім Київська Богоявленська школа, не тільки для українців, а і для інших православних слов'ян.

При таких же видних братствах існували пізніше друкарні, з яких вийшло немало богослужбових книжок, творів церковного письменства, підручників для тодішніх шкіл.

Визначну роль відіграли братства в обороні прав Православної Церкви при чужовірних державних урядах в Литовсько-Польській державі.

Львівське православне братство, напр., вибрало православного Єпископа у Львові, коли перед тим владою підпорядковано було там православних латинському (польському) архієпископові.

Особливо ж сильну боротьбу за релігійні права народу повели братства з кінця XVI віку, коли польський уряд та латино-польське духовенство почало ширити серед православного українського населення унію з Римом.

Православні братства в Литовсько-Польській державі були не тільки Церковно-релігійними, а і Національними Українськими Організаціями. Особливо це позначилось тоді, коли багато з української православної шляхти з давніх князівських, боярських родів почало польщитися через перехід на католицтво. Зміна православної віри на литовську чи католицьку тягла за собою і зраду своїй нації. Особливо в другій половині XVI віку, по школах отців єзуїтів, в яких виховувала своїх дітей православна шляхта, багато загинуло для української нації родовитих її фамілій.

Отже опікунами рідної Православної Церкви і борцями за неї, як за Церкву і віру своїх українських дідів і прадідів, і явились братства, коли стали покидати ту Церкву, а разом і свою націю, свій бездолений народ верхи його — нащадки знатних православних українських родів. Серед цих родів втратив український народ на початку XVII віку і славний княжий рід князів Острозьких, заслуги якого перед Православною Церквою Українською були величезні.

З побожного роду князів Острозьких треба згадати князя Федора Острозького, що кінчив своє життя в Києво-Печерському монастирі і прославився як святий.

Багато князь Федор побудував церков, наділюючи їх маєтками (на Волині — XV в.), виступав збройно з князями литовськими проти поляків, коли останні починали утиски українців і обмеження в правах за православну віру.

Знаменитим опікуном православія був далі князь Константин Іванович Острозький (в першій половині XVI віку), що мав в державному житті Литви-Польщі велику повагу, як знаменитий Вождь на полі бою, яких мало мала Польща (погром московського війська під Оршею), його коштами оздоблювалися монастирі віленські.

Та найбільшу пам'ять в історії Української Православної Церкви з князів Острозьких і взагалі княжих родів по упадку Київської держави залишив по собі син Константина Івановича князь Василь-Константин Константинович Острозький, воєвода Київський.

Користаючи з величезних маєтків і державного становища, князь Константин Константинович Острозький очолив в останній чверті XVI в. і на початку XVII в. (помер 1608 р.) православних в Польщі, в їх боротьбі за свою віру і народність проти окатоличення та спольщення українського народу.

Князь Острозький подбав найперше про піднесення духовної освіти посеред православних. Року 1570 заснував він в Острозі, на Волині, знамениту школу, в якій православна молодь могла набувати знання і виховуватись в дусі Православної Церкви. Не була це вища школа, для якої бракувало вчених православних сил, а неправославних боявся князь брати. Одначе Острозька Академія, як іноді її називають, була поважною підготовкою для відкриття вищої духовної школи в Українській Православній Церкві. Багато осіб, що відзначилися в національно-церковнім житті України в ХУІІ в. здобули свою освіту в Острозькій Академії.

В Острозі ж і при монастирі в Дермані відкрито було друкарні, де знайшов собі між іншим, пристановище і працю перший на Москві друкар, диякон Іван Федорів, що змушений був тікати з Москви, де спалено було, темним натовпом, самий будинок друкарні. З друкарень, заснованих князем Острозьким, вийшло немало різних церковних книг і творів.

Найголовнішою пам'яткою видавничої діяльності князя була „Острозька Біблія“, р. 1580-81. Це була Біблія, або Святе Письмо Старого і Нового Заповіту, уперше надру-

кована в церковно-слов'янській мові (до того книги Св. Письма переписувались від руки).

Коли виявились наміри перевести унію Православної Церкви в Польщі з Римом, князь Константин Острозький, що знаходився в зносинах з Царгородським Патріархом і був іменованій екзархом Царгородського Патріарха, став на чолі братств та тих православних окремих церковних діячів, що вступили в боротьбу проти унійних замірів римського папи.

13. БЕРЕСТЕЙСЬКА ЦЕРКОВНА УНІЯ 1596 р.

Від часу зірвання єдності Західньої Церкви зі Східньою (р. 1054) спроби привернення єдності Хрестової Церкви не раз мали місце в історії. Але ж розуміння Західньою Римо-католицькою Церквою єдності церковної, як підпорядкування Східньої Православної Церкви римському папі, — не могло повести до правдивого поєднання Церков. Перед Берестейською Церковною унією спроба унії або поєднання мала місце р. 1439 на Фераро — Флорентійському соборі. На цьому соборі був і Київський митрополит грек Ісидор (тоді ще не було поділу митрополії на Київську і Московську); він признав унію з Римом. Але не знайшов в своєму признанні унії опертя ні на Московщині, ні на Україні під Литвою — Польщею; мусів р. 1441 втікати до Італії.

В переведенні Церковної унії 1596 р., названої Берестейською від міста Берестя (на українському Поліссі), в якому відбувся собор для проголошення унії, гра-ло ролю багато причин. Рим сподівався через підпорядкування Православної Церкви в Польщі дальших успіхів для римо-католицької церкви на Сході Європи, себ-то і на Московщині, а далі і в Азії, що було і в замірах єзуїтів. Польський король Зигмунд III, духовний син єзуїтів, і взагалі поляки-прихильники унії бачили в ній найкращий засіб для злиття українських земель і українського народу з Польщею. Бо вони дивились на унію як на перехідний момент, на місток до латинства чи католицтва українського народу, з чим зв'язувалось спольщення того народу. Таким чином боротьба з Православною Церквою в Польщі ховала в собі національну і політичну боротьбу.

Особливого значення набирав при цьому факт утворення на Московщині р. 1589 патріархату, замість митрополії. Польща боялась, що православні українці будуть шукати опертя у єдиного патріарха, а через

нього і в Московській державі. Унією Української Православної Церкви з Римом сподівались тоді відтягнути вплив Московського патріарху.

Українські православні владиками, що погодилися на унію, а посеред них найбільш діяльними були Кирил Терлецький, єпископ Луцький, та Іпатій Потій, єпископ Володимиро-Волинський, шукали в унії зрівняння в правах з латинськими єпископами в Польщі, незалежності від братств, яких сильно підтримували в останньому часі східні патріархи. Так, патріарх Антіохійський Іоаким р. 1586, будучи у Львові, дав Львівському братству статут, який потім р. 1589 підтверджений був благословенням патріарха Царгородського Ієремії II. Цим статутом надавались братству права так зв. „ставропігії“, себто підлеглисті братства безпосередньо патріархові, а не місцевому єпископові, якому воно не було підсудне.

Давало це одночасно братству права широкого вмішування в справи Церковного Управління. Очевидно що патріархи, ознайомившись з положенням Православної Церкви в Польщі, побачили в братствах міцні релігійні осередки в боротьбі проти занепаду церкви при недостойних владиках, яким давали катедри польські королі і магнати. Сам патріарх Ієремія II позбавив за недостойність митрополичої катедри Київського митрополита Онисифора Дівочку. Патріарший суд загрожував і Кирилові Терлецькому, єпископу Луцькому.

Українська Православна ієрархія, відчувши в останніх часах чинне втручання Царгородського Патріарха в життя Української Православної церкви, яке дійсно занепадало, в унії з Римом шукала визволення від підлеглости патріархові, а рівнож, як сказано, і від втручання в церковне управління церковних братств. Бо в католицькій церкві миряни ніколи не мали такої участі в церковному управлінні, як в Церкві Православній при соборному її устрої.

Переговори єпископів з Римом і польським урядом про унію велися потаємно від духовенства і вірних Православної Церкви в Польщі. В грудні 1595 р. єпископи Терлецький і Потій в Римі підписали грамоту про підпорядкування Української Православної Церкви папській владі. Папа Климентій VIII урочисто прийняв 23 грудня 1595 р. Українську Церкву під папську владу, при чому церкві тій залишався її східній обряд, себто богослужби Східньої церкви, оскільки вони „не супере-

чили унії“, а духовенство зберігало право бути жонатим.

Папа повідомив польського короля про здійснену унію Української Православної Церкви з Римо-католицькою, дякував йому за його старання та просив Зигмунда III взяти Уніятську Церкву, особливо ж уніятських єпископів під своєю охороною; зокрема висловив бажання, щоб єпископи ті дістали місце в сенаті польському і взагалі були б зрівняні в правах з римо-католицькими.

В жовтні 1596 р. в Бересті зібрався Церковний собор для урочистого ствердження і проголошення церковної унії.

З українського єпископату, який очолювався тоді Київським митрополитом Михаїлом Рогозою, не признали унії два єпископи, — Гедеон Балабан, єпископ Львівський і Михаїл Копистенський, єпископ Перемиський.

Князь Константин Острозький ще перед Берестейським собором видав листа до українського народу: „Наші невірні пастирі, — писав князь, — засліплені слявом світу цього та заведені своєю амбіцією, покинули наших святих патріархів і перекинулись на латинську сторону... Тому що більшість мешканців цього краю, а особливо православні християни, до певної міри вважають мене тут головою православія, і тому, що мені страшно перед Богом і перед вами, любі браття, взяти яку небудь частину вини на мою голову, довожу до відома всіх загалом і кожного зокрема, що я постановив у союзі з вами твердо стояти проти цих небезпечних ворогів нашого спасіння. Що може бути більш безсоромного, більш несправедливого, ніж оці шість чи сім людей, що таємно змовляються, покидають наших пастирів-патріархів і, не питаючи нас, заплутують нас, православних, у цю зраду... Навіщо слухатись таких людей?“...

Князь Константин Острозький, в оточенні блискової дружини, приїхав до Берестя і очолив православних, що не бажали жадної унії.

В Бересті тоді утворилось два собори: один з уповноважених від короля, з латинських біскупів, шістьох православних єпископів на чолі з митрополитом Михаїлом Рогозою, з сенаторів і т.д., а другий з православних під охороною князя Острозького. Були тут, крім князя Острозького, єпископи Гедеон Балабан і Михаїл Копистенський, екзархи патріархів-Царгородського-

Никифор і Олександрійського-Кирил Лукаріс, багато архимандритів, ігуменів і священників.

На соборі з католиків і уніятів проголошено було унію (поєднання) з Римом, підписану митрополитом і п'ятьома єпископами, якою признавалось папу як найвищу владу в церкві, інші догмати католицької церкви, а заховувався богослужбовий обряд Східньої Церкви.

Православні ж на своєму соборі постановили: 1) не слухати ні в чому митрополита та інших єпископів, як відступників від православія та вважати їх позбавленими влади; 2) не приймати нічого, що торкається віри, без благословення й згоди Царгородського патріярха.

Так сталася р. 1596 унія, яка знищила релігійну єдність українського народу, об'єданого до того протягом віків єдиною православною вірою, а тепер розщипленого на православних і уніятів [греко-католиків].

14. БОРОТЬБА УКРАЇНЦІВ ЗА СВОБОДУ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Після проголошення Берестейської унії польський уряд вважав, що Православна Церква в Польщі перестала існувати. Бо ж більшість православних владик перейшла на унію, а за ними повинні, на думку уряду, йти духовенство і народ. Тому почались в Польщі переслідування Православної Церкви і православних. Уніяти мали за собою короля, латинське духовенство, польських магнатів, усяку владу, щоб повести насильством боротьбу з православними. Іпатій Потій, що настав, після смерти Михаїла Рогози, уніятським митрополитом, 15 років нищив православних, як тільки міг. Історичні документи заховали нам страшну картину цих переслідувань. Яскраво виступає положення православних в промовах того часу на сеймах польських.

„Вже двадцять років,—казав один з православних послів волинських (р. 1620),—як на кожному сеймі і головному з'їзді молимо ми гіркими слізьми і не можемо вимолити, щоб залишили нас при наших правах і вольностях. Хто ж, о Боже живий, не бачить ясно того, які утиски, які нестерпні муки переносить український народ за свою православну віру... Почну з Кракова. Вже по більших містах знаходимо запечатані церкви, розграбовані церковні маєтки; по монастирях—худоба замість ченців. Перейдемо до Великого князівства Литовського. У Могилеві, Орші церкви запечатано, священ-

ків вигнано. У Пінську те саме, Міщинський монастир обернули на корчму. Діти вмирають нехрещені. Тіла померлих виносяться мов падло без проводу церковного за місто.

Люди живуть без церковного вінчання, вмирають без сповіді і причастя. Чи ж це не глум проти Бога? Чи Бог за це не покарає? Що робиться у Львові? Хто не схиляється на унію, а залишається в грецькому законі, той не сміє ані проживати в місті, ані що продавати, його також невільно приймати до цеху. Коли вмер православний, його невільно нести містом з церковними обрядами. Відвідувати хворих священників з сзятими дарами також заборонено.

А у Вільні—чи ж це не нечувані утиски? Коли православні хочуть пронести свого померлого через замкову браму, якою вільно проходять і жиди і татари, то брама перед ними замикається, і вони мерця свого можуть винести тільки через ту браму, якою вивозять сміття з міста.

У Новогрудку ченців, що не приступають до унії, ловлять і б'ють серед білого дня, кидають у в'язниці... Словом, наш український народ вже давно терпить всяку нечувану кривду, як у королівстві, так і у Великім князівстві Литовськім“..—

В петиції, поданій православними, після смерті найбільшого ворога Православної Церкви короля Зигмунда III, сину його Владиславу (р. 1632), говориться:

„В Луцьку храми Божі обернено на шенки, у Вільні церкви стали корчмами і гостинницями.

Неповинних людей виганяли з магістратів і цехів та садовили у льохи... В Мінську церковну землю віддали під будову мечеті. В Полоцьку примушували до унії кайданами, а незгідних виселяли з міста... В Орші, Могилеві, Мстиславі навіть під наметами заборонено було молитися. У Більську винесено було постанову: хто з міщан не піде за хресним ходом до костела, карати його смертю“...

За свободу своєї віри і церкви православні не тільки терпіли, а й боролись всіма можливими для них засобами.

Братства, духовенство, міщани, селяни, шляхта, яка зісталась ще вірною православію, проявляли в боротьбі велику активність. Писались твори проти унії, вносились протести і просьби, об'єднувались на виборах, щоб до сейму посилати захисників православія, вступа-

ли в союз з протестантами в спільній політичній боротьбі з католиками, використовували кожен нагоду, коли польська влада потребувала до помочі православних. Словом, завзято боронили справи церковні, вважаючи їх одночасно національною справою.

Коли король Зигмунд III наказав воєводі Київському князю Константину Острозькому відібрати від православних велику святиню Києвопечерський монастир, кн. Острозький не послухав, а послане, взяти монастир, польське військо збройно відбив архимандрит Печерського монастиря Никифор Тур.

Коли, врешті, боротьба духовними засобами з боку православних; словом, просьбами, літературними творами, освітою по школах, — не могла ослабити натиску католицтва та унії, виступає в обороні Православної Церкви і взагалі на захист прав і вольностей українського народу нова сила в українській історії — козацтво, починаються в XVII віці козацькі рухи.

У відозві до міського і сільського населення України на початку цього віку писалося:

„Хто хоче за християнську віру й за волю бути посажений на палю, четвертований і колесований, хто хоче терпіти муки за святий хрест, той хай іде в козаки. Не бійтеся смерті, бо вона неминуча“ . . .

Р. 1615 в Києві, за прикладом інших українських міст, засновано було, Братство в честь Богоявлення Господня. До цього Богоявленського братства на Подолі в Києві вписався з козацтвом знаменитий гетьман Петро Сагайдачний. Київське Братство стало осередком в боротьбі за відродження гнобленої Православної Церкви.

Під охороною гетьмана Сагайдачного і козацтва р. 1621 наступило відновлення православної ієрархії, бо ж після смерті єпископів Гедеона Балабана (†1607) і Михайла Копистенського (†1610) православні залишилися без владик, а польський уряд не дозволяв висвяти нових єпископів для православних.

Скориставши з переїзду через Україну Феофана, патріарха Єрусалимського, Сагайдачний з козаками упросив його висвятити православних ієрархів. І тоді потаємно поставлено було на митрополита Київського Іова Борецького, а крім нього, єпископів на катедри Луцьку, Переяславську, Холмську, Пінську, Володимирську, Вітебську. Польський уряд, розуміється, не визнав цих ієрархів, і вони не могли ризикувати відбутися на північ кожний до своєї катедри, а перебували більше в

Києві і на Київщині під охороною козацтва. Але могли висвячувати священників і підтримувати православних в переслідуваннях їх за віру, які після смерти великого оборонця православія гетьмана Сагайдачного (†1622) знову посилились.

Тільки смерть короля Зигмунда III ослабила утиски Православної Церкви, бо ж син його Владислав IV, вибраний на короля р. 1632, забезпечив при своєму виборі волю віри, тримаючись інших поглядів, ніж його батько-фанатичний католик, та потребуючи в своїх державних планах помочі українського козацтва. Тоді ж, р. 1633, вибрано було православними послами до Сейму Польщі та іншими представниками православної шляхти і братств на митрополита Київського архимандрита Печерського монастиря Петра Могила. Бо польський уряд так і не признав ієрархії висвяти 1621 р.

15. КИЇВСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ПЕТРО МОГИЛА

В тяжку добу історії Української Православної Церкви проходив своє митрополиче служіння митрополит Петро Могила. І недовго, порівнюючи, усього 14 років, пробув він на митрополичій катедрі, як помер в розквіті сил, в 50 років життя. Але ж своєю діяльністю вславився в історії нашої церкви як ні один з митрополитів на Київській катедрі ні до, ні після нього.

Син молдавського князя з роду Могил, посвояченого з польськими магнатськими родами, Петро Могила народився р. 1596; освіту здобув в закордонних високих школах, м. інш. в Парижі, в Сорбонському університеті, де добре пізнав латинське богословіє.

Мав замір бути військовим, приймав участь у знаменитій битві під Хотином з турками (1621) в рядах польського війська, де здобули собі славу українські козаки у проводі гетьмана Сагайдачного. Але р. 1627 Петро Могила постригся в ченці в Київо - Печерському монастирі, де його вибрано було на архимандрита. Як архимандрит Київо-Печерського монастиря, Петро Могила через 6 років, признаний був достойним очолити Українську Православну Церкву на катедрі митрополита.

Радо й урочисто вітав його св. Київ після висвяти в єпископа у Львові, святкуючи в його особі свою першу релігійну і національну перемогу після десятиліть смутку, неволі й пониження по Берестейській унії 1596 р. Св. Софія, величний собор, побудований в XI в. в

Києві князем Ярославом Мудрим, захоплена була уніятами, тепер була знову повернена православним.

Митрополит Петро Могила охопив своєю діяльністю усі сторінки тодішнього українського церковного життя.

Величезні його заслуги в ділянці духовної освіти українського народу.

В Печерському монастирі заснував він богословсько-філософську школу, яку скоро сполучив з Братською Богоявленською школою на Подолі в Києві. Це була перша в нашій церкві і взагалі в історії нашого народу висока школа, яка названа була „Київо-Могилянською Колегією“, а ще пізніше „Київською Духовною Академією“. Була ця школа в XVII-XVIII в. вогнищем освіти для всього слов'янського православного світу. Як вища богословська школа, існувала і далі, аж до большевицького перевороту в Росії, випустивши за 300 років тисячі вчених і освічених православних діячів на різному полі духовної культури.

Православна богословська наука піднялась на високий рівень працею самого Петра Могили, професорів його Академії та вихованців її.

„Православне ісповідання кафолічної (вселенської) та апостольської Східної Церкви“ митрополита Петра Могили було стверджене р. 1643 усіма східними православними патріярхами і стало так званою „символичною“ книгою Православної Церкви, в якій православна наука стисло означена в її різницях від папізму (католицтва) і реформації (протестанства).

Видав також митрополит Петро Могила катехизис православної віронауки.

Під доглядом митрополита надруковано було ряд богослужбових книг, між другими „Требник“, „Служебник“, що в них збереглися особливости богослужбових чинів в Українській Православній Церкві.

Кілька учених мужів, яких, для доповнення їх знання, вислав митрополит Петро Могила за гряницю, проводили переклади творів св. отців Східної Церкви, писали нові твори на захист православної віри і проти унії.

Видання різних православних книг зосереджено було в друкарні Київо-Печерського монастиря, що став знову культурно-релігійним центром, як було то давніше.

Великий митрополит скликавав собори всієї Української Православної Церкви і собори єпархіяльні, що

скріплювали православних — єпископів, духовенство і вірних в одне ціле.

Підтримував митрополит братства в їхній широкій, в ті часи праці, як і благословляв на відкриття нових братств. Разом з братствами та з українською православною шляхтою, користаючи, також, з своїх широких зв'язків з польськими видатними родами, Петро Могила успішно обороняв права і майно Православної Церкви від посягань уніятів.

З ім'ям митрополита Петра Могили зв'язана також і широка діяльність по будові і відбудові українських православних святинь.

Його заслугою була відбудова величного Київського Софійського собору, Десятинної Церкви в Києві, коли під її склепінням відкрито було св. мощі князя Володимира Рівноапостольного.

Упокоївся митрополит Петро Могила в ніч на 1 січня нового 1647 р.

16. ПРЕПОДОБНИИ ІОВ, ІГУМЕН І ЧУДОТЗОРЕЦЬ ПОЧАЇВСЬКИЙ (†1651). ПРЕПОДОБНОМУЧЕНИК АФАНАСІЙ БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ (†1648)

Крім Києво-Печерського монастиря, в часи тяжкі для українського православного народу, підтримували його в прадідній вірі інші православні монастирі, яких немало було в Литовсько-Польській державі.

Посеред них виділяється Почаївський монастир, або Почаївська Лавра. Заснування цього монастиря відноситься ще до часів перших нападів татар на Київську державу, коли ченці шукали в лісах і на горах на Захід від широких степів більш спокійних місць для подвигу і молитви.

Після Берестейської унії Почаївський монастир був твердим в православії ще 125 літ. Тільки р. 1720 став цей монастир уніятським і на протязі понад 100 років був в руках базиліян-уніятів.

Р. 1831 Почаївську Лавру, вже за Росії, було повернено православним.

В перші п'ятдесят років боротьби православних проти унії, а значить і в часи митрополита Петра Могили, Почаївський монастир вславив своїми подвигами великий його ігумен і чудотворець Іов Почаївський.

Преподобний Іов народився в Галичині, на Покутю в православній родині, що незмінно заховувала побожність предків. Однак, і цієї побожності родинної здавалось йому мало: від дитячих літ він возлюбив єдиного Христа, і десятилітнім хлопцем покинув дім родинний і вступив спочатку до Угорницького монастиря, який тоді ще міцно тримався Віри Православної. Тут молодий послушник впровадив в подив настоятеля і братію своєю побожністю, подвигами посту й молитви до тої міри, що його в молодечих літах сподобили чернецького постригу, потім ієрейської гідності, а потім і великої схими. Слава про молодого ієросхимника дійшла незабаром до знаменитого князя Константина Острозького, ревного оборонця віри Православної на Волині. Князь зрозумів, що Преп. Іов, цей великий подвижник і молитовник, може бути тим пастирем, який не тільки словом, але й чинном буде давати для вірних приклад непохитності і прихильності для віри Православної. Тому він просив Преподобного перейти до нього на становище ігумена Дубенського монастиря, куди закликала його також і братія, що подвизалась в св. вірі переписуванням православних книжок.

Хоч Преподобний Іов і не для того вступив до монастиря, щоб отримати владу, а для того, щоб молитись і постити, але пам'ятав слова Господа: „Хто сотворить і научить, той великим наречеться в Царстві Небесному“ (Матф. 5. 19). Знав він добре, що православний народ не відійде від істини, якщо її буде відстоювати такий подвижник, який міг би всім показати віру свою від діл своїх, як наказує Святе Письмо (Іак. 2, 18), а тому й постановив Угодник Божий залишити самотний монастир Угорницький і переселитись до другого, коло міста Дубна.

Упорядивши в Дубенському монастирі побожне життя братії, навчивши околицьне населення міцно триматись віри Православної, а ченцям надавши пораду, як надалі навчати людей, і списавши їм багацько побожних книжок духовних, Преподобний Іов віддалився на гору Почаївську, бажаючи знов цілковито віддатись молитві і міркуванням про Бога на самоті. Тоді тут не було чудових церков, а слід стопи Цариці Небесної, що за 400 літ перед тим з'явилась на камні в стовпі вогняному, зіставався під голим небом, а братія мешкала в печерах і в будівлях під горою. Довідавшись, що прийшов до них великий заступник і вчитель людей Божих,

пустельники Почаївські почали невідступно просить Преподобного, щоб він був у них ігуменом. Даремно Угодник Божий з'ясовував їм, що він відійшов від влади і слави мирської: однак, довелось йому услухати благання і сльози братії і взяти владу над ними. Але і тепер він продовжував виконувати слова Христа: „Князі народів панують над ними і вельможі мають владу над ними: але між вами хай не буде так, а хто хоче між вами бути більшим, нехай буде вам слугою“ (Матф. 20, 25-26).

Тому Преподобний побільшив свої подвиги: постійно перебував він або в молитві, або в праці: копав стави, вивозив сміття, садонив дерева.

Нелегко йому було виконувати ці подвиги. Від постійного посту і стояння на молитві, він так схуд, що кости його оголювались і на ногах відпадало тіло. Бажаючи віддатись молитві, він віддалявся від людей до печери, що знаходиться тепер недалеко від домовини зо св. мощами його, і там по кілька днів не їв і не пив, а плакав перед Богом за гріхи людські і молився про спасіння своєї душі і всіх людей. Господь відвідував Святого не самими тільки хворобами, але й потіхами; одного разу під час його молитви з темної печери засяло світло і викликало побожний трепет серед братії, яка зібралась дивитись на нього: тоді всі зрозуміли, що Господь скоро сподобить ігумена райського немеркнучого світла.

Визволившись сам від людських слабостей, Преподобний не погорджував, однак, грішниками, а жалував і милував їх. Одного разу вночі він зустрів чоловіка, що мав замір красти монастирську пшеницю. Жах напав на злодія, коли він побачив перед собою Святого Ігумена, але Преподобний його заспокоїв, і сам, з милосердя свого, віддав бідному мішок пшениці і навіть власними руками піддав йому мішок на плечі, однак, перестеріг його, щоб ніколи не брав чужого, бо Господь сурово карає злодіїв.

Скоро Преподобний сказав пустельникам: „Рівно за тиждень після Літургії я покину вас“. Минув тиждень, братія дуже сумувала, бо любила Ігумена більше, ніж добрі діти люблять свого рідного батька; нарешті надійшов день праведної смерти великого Угодника Божого. Він відправив Божественну Літургію, причастився Св. Таїн і, зібравши ченців, преподав їм останнє увіщання, а потім спокійно віддав Богові душу. Тіло його зістається

нетлінним і досі; блаженна кончина Угодника Божого наступила 29 жовтня 1651 року, а за сім літ 28 серпня 1659 р.—Київський митрополіт Діонісій Балабан одкрив нетлінні його моші.

Сучасником приснопам'ятного Петра Могили і преподобного Іова Почаївського і великим оборонцем віри Православної був також Преподобномученик Афанасій Берестейський.

Він походив від шляхетних батьків і отримав добру освіту. В 1627 році він отримав постриг в Вільні і скоро став намісником Дубойського монастиря, коло Пінська, а потім ігуменом Берестейського Симеонового монастиря. Преп. Афанасій часто і гаряче молився Божій Матері перед Куп'ятицьким її образом про спасіння віри православної, а також заступався перед владою за православний народ. Відданість Преподобномученика Афанасія вірі православної стала причиною утиску, образ, і навіть замкнення його у в'язниці.

На весну 1648 р. розпочалась війна Польщі з козаками. Православна людність Литви й Польщі підчас війни знаходилась під постійним підозрінням ще до зради польській державі. Тоді саме Святий Афанасій прийняв 5 вересня мученицьку смерть, бо на нього було донесено, що він є зрадник. Тіло його лежало непоховане від 5 вересня до 8 травня, на протязі восьми місяців, і оставалось нетлінним. Похорон по чину церковному муч. Афанасія в Берестейському Симеоновому монастирі відбувся 8 травня 1649 року.

Преподобномученик Афанасій був узнаний за святого в скорому часі після своєї смерті. В 1666 р. в Бересті було уложено його житіє, в якому Афанасій йменується „Святим і Преподобномучеником“. В 1816 році моші св. Афанасія згоріли разом з дерев'яною церквою Св. Симеона Столпника, в якій спочивали. Для незгорілих від вогню частин мошей Преподобномученика Афанасія була зроблена в 1823 році особна домовина (рака), в якій вони перебувають і досі.

17. ПІДПОРЯДКУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІ) МОСКОВСЬКОМУ ПАТРІАРХОВІ

Не дивлячись на тяжке положення Православної Церкви в Польщі, яке знову погіршилося після смерті короля Владислава IV, православна ієрархія і духовен-

ство у великій своїй більшості не бажали одначе, приєднання українців до одновірної Москви, не бажали підпорядкування своєї церкви Московській патріархії.

Історія заховала нам оповідання про відношення духовенства до питання про з'єднання з Московською державою України в 1654 р. На Раді в Чигирині, яку того року скликав Гетьман Богдан Хмельницький, щоб обговорити, до кого приставати, чи до Москви, чи до Польщі, чи до Турції, промовляв представник духовенства черкаський протопоп Федір Гурський. Посли до Богдана від цих трьох держав привезли дари. Отже о. Гурський, показуючи на ці дарунки, казав:

„Від трьох царів чи волхвів піднесено було дари Христу Спасителеві-Дитяті: золото, ливан і смирна; дари ці провіщали буття, страждання і повернення на небо. Золото означало царювання, ладан-похорон, смирна-Божественність. Так і оці дари, що три царі прислали молодому народові, знаменують долю його: чим покрито чи в що одягнено дари ці, тим укриється і народ, що на них поласиться. Дари польські покрито килимом, і народ з поляками буде мати килими. Дари турецькі покрито шовком, і народ одягнеться в шовкові матерії. Дари московські покриті рогожею, то й народ, з'єднавшись з Москвою, одягнеться в рогожі і під рогожі. Ці провіщання правдивіші і кращі від усіх оракулів на світі“.

Українські православні митрополити по смерті митрополита Петра Могили, який ревно захищав права українського народу під Польщею та його духову й культурну самодіяльність, слідували його ж засаді, що Українська Православна Церква має бути захистом українського народу, як окремої нації.

За Богдана Хмельницького і потім, вони стали на становищі державної незалежності України.

Саме ім'я Богдана Київський митрополит Сильвестр Косів надав гетьманові Зинівію Хмельницькому при врочистім його в'їзді до Києва після перемоги над поляками, і це на знак того, що Бог дав Хмельницького Україні.

Р. 1654 митрополит Сильвестр з вищим духовенством відмовився присягати Московському цареві, заявивши, що хоч гетьман зі всім військом Запорізьким і піддався Цареві, а він, митрополит зо всім собором чолобитної до царя не посилав, і живе він з духовенством сам по собі, ні під чією владою.

Так після приєднання України до Москви р. 1654 (Переяславська угода) Українська Православна Церква 32 роки жила вільним життям в давньому зв'язку з Царгородськими патріярхами.

Митрополити Дионісій Балабан, Іосиф Нелюбович-Тукальський, хоч останній два роки ув'язнений був поляками в Марієнбурзі, не підпорядковувались Московській церковній владі.

І навіть прихильний до Москви єпископ Мефодій Филімонович, що призначений був Москвою місцеблюстителем Київського митрополичого престолу (1661р.), рішуче протестував проти призначення митрополита Московським патріярхом.

„Якщо буде на те воля великого царя, щоб відняти у нас наші вольності і права і бути у нас митрополитові з Москви, а не по нашому виборі, то нехай великий цар накаже нас усіх стратити, а ми з цим не погодимося... Нам краще смерть прийняти ніж митрополита з Москви“.

Політика Московської держави прямувала одначе до того, щоб з приєднанням українських земель Церква українського народу теж була в залежності від Москви.

Р. 1685 Москва домагається виборів митрополита, який би погодився прийняти поставлення на митрополичу Київську катедру від Московського патріярха. Таким був єпископ Луцький Гедеон-Святополк, князь Четвертинський, якого всякими неправдами на соборі в Києві обрали на митрополита. Київське духовенство на другому соборі рішуче протестувало проти виборів на митрополита єп. Гедеона і поставлення його в Москві. Українське духовенство і громадянство в своєму протесті називає Царгородського патріярха, під яким була Київська митрополія, „батьком нашим споконвіку“. „Боїмося відступити від нього, — постановляли на соборі, — щоб не підпасти прокляттю, бо чи випадає дітям відрікатися від свого батька?“

Але ж протест, доручений гетьманові Самойловичеві, щоб передав його Московському урядові, не зупинив намірів Москви. 8 листопаду 1685 р. в Москві поставлено було на Київського митрополита єпископа Гедеона Четвертинського, який патріярхові Московському Іоакимові присягнув на вірність і послушення.

А в слідуєчому р. 1686 наступило і оформлення цього акту підпорядкування Київської митрополії чи Української Православної Церкви Москві в Царгородській

патріархії, якій 700 років була підпорядкована та Церква від охрещення Русі-України. Царгородський патріарх Діонісій, під натиском великого визиря (головного міністра) Турції та за дари, прислані патріархові Московським урядом, погодився на прилучення Київської митрополії до Московської патріархії, зрікшись таким чином своїх прав, як ієрархичного зверхника Української Православної Церкви.

Сталося це в травні 1686 р.

Була ця історична подія підпорядкування Української Церкви Московському патріархові в часі, коли на Московському престолі були малолітні царі Іван і Петро I, сини Олексія Михайловича, а за них керувала державою сестра Софія.

Царським наказом, за підписами їх трьох, було тоді підтверджено „бути тій Київській митрополії в такому порядку, в якому була вона до цього часу під благословенням Святійшого-Вселенського Царгородського патріарха, як в митрополичій честі, так і в управлінні духовного чина і церковного начала, і в захованні усіх прав і вольностей по давньому звичаю“.

Однак цих царських приречень не було додержано і протягом XVIII віку було позбавлено Київську митрополію, колишню Українську Православну Церкву, усіх її прав і вольностей та нищено її особливості, як національної Церкви Українського народу.

18. КУЛЬТУРНІ ВПЛИВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ОСВІТИ НА МОСКОВЩИНІ

Ще до підпорядкування Київської митрополії Московському патріархові Московська держава і церковна влада широко користалася в XVII в. з української духовної освіти і допомоги вчених українців, щоб поборювати темряву, яка панувала на Московщині, зокрема і в церковно-релігійному житті.

Коли східні патріархи на соборі визнали патріаршество в Московській церкві (р. 1589), вони заповіли, аби патріарх і єпископи тої церкви плекали любов до священних наук і допомагали як учителям, так і бажаючим вчитися. Але на Московщині закоренілу нехоть до науки оправдували страхом втратити через науку чистоту православної віри.

Московський патріарх Філарет, батько царя Михаїла Федоровича, побувавши в смутну добу в полоні поль-

ському, коли в Польщі як раз розпочалась боротьба православних братств проти Берестейської унії, зрозумів велике значіння освіти в справах віри.

І тому, по повероті в Москву, ним заснована була патріярша греко-латинська школа.

Р. 1649 царською грамотою викликано було до Москви з Київського братського монастиря вчених українців Єпіфанія Славинецького, Арсенія Сатановського, Дамаскіна-Птицького і других, як учителів та перекладачів грецьких церковних книг і богословських творів.

Боярин Федір Ртищев, друг знаменитого патріярха Московського Никона, заснував біля Москви Андріївський монастир, населивши його переважно ченцями київськими, які утворили вчене братство, що стало осередком церковно-освітнього життя. Патріярх Никон широко користав з праці тих вчених ченців Київської Академії при виправленні ним богослужбових книг в Москві за старо-грецькими книгами. Цій праці над богослужбовою реформою при патріярхові Никоні і взагалі культурно-духовому впливові з Києва поставили великий опір на Московщині прихильники старовини і темряви, так що дійшло до розколу в Московській Церкві. Розкольники XVII в. в Московщині відомі під назвою старовірів або старообрядців.

Проте вплив Київської освіти не слабнув на Московщині.

Вченому ченцеві Київсько-Печерського монастиря Симеону Полоцькому доручено було царем Олексієм виховання сина, царевича Федора.

Діяльність Симеона Полоцького також, як і Єпіфанія Славинецького та інших вчених київських, мала надзвичайно важливі наслідки в Московському церковному житті.

Зокрема, завдяки Симеону Полоцькому, на Москві відновлено було живу проповідь в церквах, яка зовсім не існувала тут протягом яких 200 років. Бо на проповідь теж дивились як на небезпечну для віри річ: можна впасти в єресь, можна викликати різницю в думках, небезпечну для єдності православної віри. Сам патріярх Іоаким не бажав, щоб Симеон Полоцький проповідував.

Одначе, за підтримкою свого вихованця царя Федора, Полоцький продовжував живу проповідь та видав збірники виголошених ним проповідей („Обід духовний“, „Духовна вечерея“), за його прикладом пішли другі, і на

Москві перестали боятися проповіді та вважати її „ди-вацтвом“.

Зі всією працею київських вчених в Москві, тісно зв'язано і заснування за царя Федора в Москві, по зразку Київської Могилянської Академії, „Слов'яно-Греко-Латинської Академії“, як вищої школи, з якої розвинулась Московська Духовна Академія.

Духовні школи після того відкриваються на Московщині і по других містах, теж переважно українськими архипастирами, як напр. р. 1703 заснована була така школа в Ростові святителем Дмитрієм Ростовським.

Російський цар Петро I, в часи правління якого стара Московщина перетворюється на нову Росію, в переведенні своїх реформ широко користав не тільки з поміччч чужинців з Західньої Європи, а й з поміччч українців, переважно вихованців Київської Академії.

В переведенні реформи церковного управління, яка заключалась у скасуванні патріяршества зі смертю десятого Московського патріярха Адріана (р. 1700), а в заведенні Св. Синоду, найвидатнішу ролю відограв архиєпископ Феофан Прокопович, б. ректор Київської Академії.

„Духовний Регламент“ (1721 р.), який містив в собі порядок нового церковного управління Православної Церкви в Росії, т. зв. синодального, та організував також духовну освіту в Росії, написаний був архиєпископом Феофаном Прокоповичем.

Крім Феофона Прокоповича, видатними архипастирями в Російській Церкві в тих часах були українці-митрополит Стефан Яворський, що був місцеблюстителем патріяршого престолу по смерти патріярха Адріана і до утворення Св. Синоду, і Феофілакт Лопатинський, архиєпископ Тверський, член Св. Синоду, — обидва вихованці Київської Академії.

На протязі другої половини XVII-го віку і першої половини XVIII-го віку з українського народу вийшов ряд архипастирів, які вславились святим життям і рівно ж високо культурною, духовною працею, яку їм довелося провадити почасти на Україні серед свого народу; почасти в Великоросії і навіть в далекім Сибіру. Прославлені нетлінням св. їх мощей і побожною пам'яттю в народі, ці архипастирі в різні часи, особливо ж в кінці XIX і на початку XX віку, признані були святими угодниками Божими наряду з іншими новопрославленими угодниками Божими в Російській Православній Церкві, як —

Митрофан, єпископ Воронежський, Тихон Задонський, Серафим Саровський, Питирим, єпископ Тамбовський.

До цих архиєпископів — угодників Божих з українського народу належать: св. Димитрій, митрополит Ростовський, Св. Інокентій, єпископ Іркутський, св. Феодосій, єпископ Чернігівський, Св. Іоасаф, єпископ Білгородський і св. Іоан, митрополит Тобольський.

19. СВ. ДИМИТРІЙ, МИТРОПОЛИТ РОСТОВСЬКИЙ

Св. Димитрій (в миру Даніїл) народився в 1651 році в містечку Макарові, на Київщині. Він був сином козака, який дослужився до звання полкового сотника. З дитячих літ Св. Димитрій виявив пильність до науки і особливу любов до науки. Юнаком Св. Димитрій постригся в ченці Кирилівського монастиря в Києві. Скоро він вславився, як добрий проповідник, і був викликаний Архієпископом Чернігівським Лазарем (Барановичем) для проповідування слова Божого в Катедральному соборі. В 1684 році, вже в сані ігумена, він повертає до Києва, де працює над уложенням знавих Чет'ї-Миней (Життя святих).

На самому початку XVIII в. Петро Великий визначив Святого Димитрія на становище Митрополита Сибірського і Тобольського, але хворий Святитель не поїхав на Сибір, а заняв в 1702 році катедру Митрополита Ростовського. Тут на протязі семи літ він піклувався про благо своєї пастви, не припиняючи своїх наукових праць. Скінчивши свою працю, -укладання Чет'ї-Миней, що тривала дванадцять літ, Св. Димитрій написав ще твір проти розколу „Розиск о брянській вірі“. Крім того, Святитель вибудував в Ростові на власний кошт духовну школу і до своїх учнів був близький, як батько. В 1709 р. Святитель спокійно віддав Богові душу підчас молитви в келії. Через 43 роки було відкрито нетлінні його святі моші, які почивають в Ростові, в Спасо—Яковлівому монастирі. Пам'ять Святителя 21 вересня.

20. СВ. ІННОКЕНТІЙ, ЄПИСКОП ІРКУТСЬКИЙ (†1731 р.)

Розлеглі терени Сибіру, заселені численними інородцями, становили широке поле для місіонерської діяльності. Тут особливо потрудився в XVIII в. Св. Інокентій.

Св. Інокентій народився в кінці XVII в. на Україні, в шляхетній родині. Освіту він отримав в Київській ду-

ховній академії в Києво-Печерській Лаврі прийняв чернецтво. Деякий час Св. Інокентій був префектом і учителем філософії в Московській слов'яно-греко-латинській академії. За царювання Петра Першого в 1721 році він отримав призначення на становище начальника Пекинської (китайської) місії. Але св. місіонерові не довелося бути в Пекині. Його залишили в Іркутську і пізніше, з 1727 до 1731 року, він був тут першим Іркутським єпископом. Під час свого перебування на єпископській катедрі Святитель багацько потрудився для проповіді серед сибірських інородців, навернувши до Христа багато бурятів. В Іркутському Вознесенському монастирі він заклав місіонерську школу, в якій майбутні місіонери вчилися китайської і монгольської мов. Тяжка подорож по незмірних теренах Сибіру з її суровим кліматом, неприємности при улаштуванні Пекинської місії, рано надломили слабе здоров'я Святителя, і він спочив від трудів своїх в 1731 році. На початку ХІХ ст. були урочисто відкриті мощі Св. Інокентія, які і досі спочивають в Іркутському Вознесенському монастирі. Пам'ять Святителя святкуємо 26 листопада.

21 СВ. ФЕОДОСІЙ, ЄПИСКОП ЧЕРНИГІВСЬКИЙ

Св. Феодосій походив з шляхетської родини Полонських, що пізніше отримала прізвище Углицьких (відси Св. Феодосій Углицький). Батько Феодосія був священиком. Скінчивши науку в Київській духовній академії, він вступив на військову службу. Скоро він, однак, залишив мирське життя і почав провадити подвижницьке життя в одному з Київських монастирів, займаючи становище архидиякона, ігумена і архимандрита. В 1692 році Св. Феодосій був висвячений на єпископа Чернігівського. В святительському сані Св. Феодосій виявив батьківське піклування про свою паству, особливо ж старався зміцнювати в своїй пастві любов до подвижницького життя, подаючи всім своїм життям високий приклад. Святістю життя, увагою до потреб і поблажливістю до немочів кожного, Святитель здобув загальну до себе любов і пошану.

Недовго, всього три з половиною роки, Господь судив йому бути на катедрі Чернігівській. Він помер 1696 р. і похований в Борисоглібському Чернігівському монастирі. Через 200 літ мощі Святителя були відкриті нетлінними, і в 1896 р. були урочисто виставлені для загаль-

ного поклонення. Пам'ять Святителя-5 лютого, відкриття Св. мощей-9 вересня.

22. СВЯТИТЕЛЬ ІОАСАФ, ЄПИСКОП БІЛГОРОДСЬКИЙ

Св. Іоасаф, в миру Іоаким, народився 8 вересня 1705 р. і походив з знаного українського роду Горленків. На восьмому році батьки вислали хлопця до Києва, куди багата українська шляхта посиляла своїх дітей до заснованої там славним Митрополитом Петром Могилою академії.

Розлучившись з сином, батьки дуже сумували за ним. Ось одного разу батько побачив у сні цікаве видіння, яке відкрило майбутню долю сина його. Одного разу, задумавшись про сина, старий Горленко сидів надвечір на ганку. Сонце вже заходило. Глянувши на захід, він побачив Божу Матір, що стояла в повітрі, і сина свого Іоакима, який в молитві припав до її ніг. Божа Матір сказала хлопцеві: „Довліє Мені молитва твоя“, - і тоді злетів ангел і накинув на хлопця святительську мантию. Старий Горленко пішов, щоб оповісти про це видіння своїй жінці, але, не дійшовши до неї, все забув і з цілою яскравістю пригадав собі видіння у всіх подробицях через багацько літ після смерті сина.

Життя в Києві серед великої кількості святинь враз з духовною освітою зміцнили в молодому Горленкові релігійний настрій, і на вісімнадцятому році свого життя, він, в таємниці від батьків, віддалився до Київського монастиря, де після річного послуху, прийняв постриг в рясофор з ім'ям Іларіона. В сльозах і з великим смутком прийняли батьки вістку про постриг їх улюбленого сина, але вибачили йому самовільний вчинок і послали своє благословення. Ще два роки прожив новоначальний чернець Іларіон в Межагорському монастирі, а потім його викликали до Київського Братського монастиря, при якому знаходилась академія, і тут 21 листопада 1727 р., на свято Введення Пресвятої Богородиці, він був пострижений в мантию з ім'ям Іоасафа.

Деякий час Іоасаф займав становище професора при академії, а потім був ігуменом Лубенського монастиря. Тут він багацько положив праці на відбудовання монастиря, який сильно перед тим утерпів від пожару. Відси він отримав призначення на становище архимандрита Троїцько-Сергієвської Лаври, а потім в 1748 році Єпископом Білгородським. Розлегла Білгородська єпар-

хія, що налічувала понад 1000 церков, обіймала пізніші Курську і Харківську єпархії і була невпорядкована. Слабий здоров'ям, але сильний духом, Святитель енергійно взявся за її упорядкування, дуже часто відправлявся в подоріж для огляду церков, старався піднести освіту і моральність духовенства, викорінював в народі забобони і інші пороки. Одночасно він боронив духовенство від кривд і утисків. Милосердя було найвидатнішою рисою Святителя Іоасафа. Доходи своєї багатой катебри він роздавав бідним. Перед великими святами Святитель посилав до бідних свого довіреного келейника з грішми і одежею. Келейник мав класти принесене коло дверей і вікон і потім, застукавши, щоб звернути увагу господарів, відходив поспішно так, щоб його не зауважили. Підчас хвороби цього келейника Святитель сам тайно виходив з дому і розносив милостиню по місті. Постійно пам'ятаючи про годину смерті, Святитель в сльозах готувався до неї. Келейник завше, коли входив до нього, вранці і вечері, заставляв його на молитві. При виб'їванні годинника, Святитель виголошував особну молитву, котру сам уложив.

За пів-року до смерті Святитель поїхав на батьківщину. Він не один раз повторював, що не вернеться вже до Білгороду, і зворушливо попрощався з своєю паствою, просив у всіх пробачення і розгрішив тих, хто його образив. І дійсно, вертаючись в селі (нині місто) Грайворони, Святитель занелужав і, після двохмісячних терпінь, віддав Богові душу 10 грудня 1754 р., 49 літ від народження. Через два роки після смерті, тіло його знайшли цілим, без ознак тління. Чутка ця швидко розійшлася серед вірних; до могили Святителя почали прибувати хворі, з котрих багацько отримало спілення. Багацько чудес і спілень було при його могилі й пізніш, особливо при відкритті і прославленні Святих мощей його—4 вересня 1911 р.. Чудеса відбуваються й нині.

23 СВ. ІОАН, МИТРОПОЛИТ ТОБОЛЬСЬКИЙ

10 червня 1916 р. відбулось в Тобольську урочисте вславлення (прилучення до ліку святих Православної Церкви) Святителя Іоана, Митрополита Тобольського.

Святитель Іоан (Максимович) народився в 1651 р. в м. Ніжині Чернігівської губ., і походив з шляхетського роду. Вихований в побожності і церковності в домі побожних і відданих Православній Церкві батьків

своїх Максима і Єфросинії, юнак Іоан, коли досяг шкільного віку, був висланий для отримання освіти до Київської духовної академії, єдиної в ті часи школи вищого богословського знання на Сході Європи.

По скінченні науки Іоан Максимович, яко найкращий учень, був залишений при академії учителем. Але не шкільної праці шукала душа молодого Іоана: вона прагнула більш тяжких і благоплідних подвигів — чернецьких. Скоро він приймає чернечий постриг в Києво — Печерській Лаврі, висвячують його на ієродиякона, а потім на ієромонаха, а братія обирає його на становище Лаврського проповідника, що дає йому можливість впливу на богомольців, які прибувають до Лаври з усіх кутків краю.

Високе чернече життя архим. Іоана і мудрість в керуванні монастирями звернули на нього увагу Святителя Феодосія Углицького, Архієпископа Чернігівського, який викликав його до себе до Чернігів і віддав під його керування Чернігівський Єлецький монастир. Покірний архимандрит Іоан ревно виконував волю і розпорядження свого Владика Феодосія до самої смерти його. 5 лютого 1696 р. помер Святитель Феодосій. Зібрана після його смерти для вибору його наступника рада, або виборчі збори, що складалася з уповноважених Київського Митрополита, українського гетьмана, війська і міщанства, одногolosно вибрала архимандрита Іоана на катедру Архієпископа Чернігівського.

10 січня 1697 р. архим. Іоана висвятив в Москві Патріярх Адріян на єпископа. З побожним настроєм і покорою вступив він на Чернігівську катедру після Святителя Феодосія, якого особисто він вже тоді вважав за правдивого угодника Божого. Міцно перейнятий свідомістю великої відповідальності нової служби своєї, Святитель Іоан цілковито їй віддався. Він безупинно відправляє в церквах служби Божі, завше виголошував на них щедро свої проповіді, завше і скрізь вникав в релігійно-моральні потреби пастви і навчав віри і побожності, оздоблював монастирі і церкви; сам видатний в ті часи богослов і письменник, Святитель Іоан клопотався про розповсюдження духовної освіти по цілій єпархії і з цією метою заснував в Чернігові колегіум, який став зразком для пізніших духовних семінарій; багатько написав він тут, в Чернігові, і духовно — моральних творів, які на протязі кількох десятків

літ були джерелом правдивої християнської мудрости і навчання. Але найбільше любила Святителя Іоана паства Чернігівська за його смиреність і турботи про бідних і нещасних.

Чотирнадцять літ з самопожертвою служив Святитель Іоан в Чернигові. Чернігівська паства перейнялася до нього почуттям глибокої любови і снівської прихильности. Тому з великим смутком вряжжяла вона свого Святителя на місце його нової служби в далеку Сибір, до міста Тобольська, куди його перекликали було в 1712 р. на високе, але зате й значно трудніше, становище Митрополита Тобольського і Сибірського.

На новому місці служби Святитель Іоан продовжував з такою самою любов'ю нести свої обов'язки.

Але недовга була служба Святителя Іоана в Тобольську. Прибувши туди вже коли йому було шістьдесят років, він менше чотирьох літ святительствував на новому місці. Постійні труди в умовах несприятливого для нього клімату підірвали здоров'я праведника. Почуваючи наближення своєї смерти, Святитель Божий 10 червня 1715 р. відправив останню Божественну Літургію, справив в своїх покоях трапезу для духовенства і бідних мешканців, сам прислужував їм за столом, потім попрощався з усіма, віддалився до внутрішніх покоїв свого дому і тут, підчас дзвону до вічирні, тихо і спокійно відійшов до Господа в молитовному положенні, стоячи на колінах перед образом Божої Матері, який він привіз з Чернигова; нині це одна з найбільших святинь Тобольської єпархії.

Так закінчив своє поприще на землі, на 64 році життя великий просвітитель краю, щирій, молитовник і заступник своїх вірних, Святитель Іоан.

Свята Церква святкує пам'ять Святителя Іоана 10 червня.

24. ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІ) В СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Зі скасуванням Московського патріаршества, до якого прилучено було, як була про те мова вище, Українську Православну Церкву р. 1686, вищим Церковним Управлінням для останньої, як і для всієї Православної Церкви в Росії, став Святіший Синод.

У склад Св. Синоду входили митрополити Петер-

бурзький, Московський і Київський, як постійні члени, та двох-трьох архиєпископів, часово призначуваних для присутності в засіданнях Синоду. Поруч з Єпископством Церкви був присутній в Синоді і відав його ділами, як Царський міністр, світський обер-прокурор Св. Синоду.

Під доглядом обер-прокурора, як „ока Государево-го“, Православна Церква в Росії від часів царя Петра I стає у великій мірі знаряддям державної російської політики.

Ще й до заснування Св. Синоду цар Петро I почав вживати церкву, як знаряддя в політичній боротьбі. Він наказав церковній владі проголосити по церквах анатему, себто виклясти і відлучити від Православної Церкви Українського Гетьмана Івана Мазепу за те, що Мазепа, в союзі з шведським королем Карлом XII, боровся за визволення України від підлеглости Московщині. І Церковна Ієрархія мусіла виклясти тоді і століття проклинала по церквах потім гетьмана Мазепу, хоч він відрізнявся за життя своєю побожністю, був великим будівником Православних святинь (знаменита камінна огорожа, з церквами на ній, Києво-Печерської Лаври, відбудова Київсько-Софійського Собору, Богоявленський монастир і будинок Духовної Академії на Подолі в Києві, знаменитий Никольський Собор в Києві, величний Собор в Переяслові і т. д.), а в Єрусалимі, в святині Гроба Господня, вживалась у великі свята, замість антимінсу на престолі, дорогоцінна срібна плита, пожертвована Мазепою.

Підпорядкування церкви і її управління в Росії світській державній владі принесло в державі Російській великі шкоди Православній Церкві і вірі взагалі. Зокрема ж для українського народу Православна Церква, на службі її політичним цілям, вживається для денационалізації українського народу, для його обмосковлення. В зв'язку з цим касуються протягом XVIII віку права і особливості в церковному житті на Україні.

Київська митрополія, яка обіймала кілька єпархій, стає сама тільки єдиною з єпархій Російської Синодальної Церкви, а митрополит Київський втрачає права обласного митрополита (над кількома Українськими єпархіями) і з титулом митрополита являється тільки єпархіальним архиєреєм.

У внутрішньому житті Православної Церкви на Україні заводяться ті ж порядки, що і в церкві Російській. В зв'язку з цим завмирають засади соборности в

